

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

І. В. Голубович, В. Л. Левченко, О. С. Петриківська

**СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ
АНТРОПОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності 033 «Філософія»

ОДЕСА
ОНУ
2021

УДК 1:572(477)

Автори:

І. В. Голубович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Л. Левченко, кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології ОНУ імені І. І. Мечникова;

О. С. Петриківська, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Л. М. Богата, доктор філософських наук, професор кафедри культурології ОНУ імені І. І. Мечникова.

І. І. Старовойтова, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова

Рекомендовано вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 6 від 24 червня 2020 р.

Голубович І. В.

Стратегії розвитку сучасної філософської антропології та філософії культури : методичні рекомендації з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 033 «Філософія» / І. В. Голубович, В. Л. Левченко, О. С. Петриківська. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. – 80 с.

Методичні рекомендації з курсу «Стратегії розвитку сучасної антропології та філософії культури» розроблені на підставі навчальної програми відповідної дисципліни, яка спрямована на формування цілісної комплексної картини проблемного поля і стратегій розвитку сучасної антропології і філософії культури, на формування високої культури теоретико-методологічного мислення в галузі філософської антропології і філософії культури і практичних компетентностей в сфері гуманітарної експертизи.

УДК 1:572(477)

© Голубович І. В., Левченко В. Л., Петриківська О. С., 2021
© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст курсу. Змістовий модуль 1. Стратегії розвитку сучасної філософської антропології	8
Змістовий модуль 2. Сучасні теорії філософії культури.....	13
Базові терміни та поняття курсу	17
Питання, тести для самоконтролю	24
Обов`язкові та додаткові завдання	30
Список використаної та рекомендованої літератури та джерел	38
Список основної літератури та джерел	38
Список додаткової літератури та джерел	40
Електронні інформаційні ресурси	64
Додаток 1	66
Додаток 2	68

ВСТУП

Дисципліна «**Стратегії розвитку сучасної філософської антропології та філософії культури**» належить до переліку дисциплін професійної підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 033 «Філософія». Вона забезпечує ознайомлення з основними стратегіями і тенденціями розвитку сучасної філософської антропології та філософії культури, сутності, специфіки, генези, теоретико-концептуальними засадами, поняттєво-термінологічним каркасом цих напрямків сучасної філософії та гуманітарного знання.

Місце навчальної дисципліни в структурі освітнього процесу

Зміст програми навчального курсу передбачає вільне володіння знаннями з загальних студентських курсів з філософської антропології та філософії культури, знаннями курсів інших філософських та гуманітарних дисциплін.

Курс має обсяг 3 кредити (90 годин) і передбачає проведення лекцій (16 годин) та семінарських занять (14 годин), самостійну роботу (60 годин). Передбачається підсумковий залік.

Мета курсу – ознайомлення з сучасним станом філософських вчень про людину та культуру, стратегіями розвитку та трансформації філософської антропології та філософії культури, а також з основними теоретичними та практичними аспектами цього суперечливого та динамічного розвитку. Докладно розглядається антропологічна проблематика головних філософських напрямків сучасності, вводиться необхідний категоріальний апарат і намічаються змістовні аспекти теоретичної антропології. Особлива увага приділяється філософській антропології як окремому розділу філософського знання, цілям, завданням та перспективам розвитку, її ролі по відношенню до знань про людину. Також мета викладання дисципліни «Стратегії розвитку сучасної філософської антропології та філософії культури» полягає в засвоєнні найважливіших ідей і концепцій філософії культури. В результаті його викладання

здобувач має здобути необхідні концептуальні засади осмислення культури та основних загальнолюдських цінностей. Подвійна спрямованість курсу на антропологію та на філософію культури створює ситуацію інтеграції, взаємодії, взаємододатковості двох проблемно-тематичних зон, їх синтезу, більш глибокого розуміння місця людини в культурі.

Завдання курсу:

- визначити історичні форми конституювання філософської антропології;
- окреслити сутність і значення антропологічного підходу до проблеми людини, його специфіку;
- описати структуру антропології як відносно самостійної галузі філософського знання;
- визначити філософську антропологію як методологію і теоретико-концептуальну засаду для будь-якої наукової парадигми та практичної діяльності;
- визначити межі та можливості філософської антропології в якості методологічної основи вирішення проблеми синтезу сучасного знання про людину;
- оволодіти категоріально-поняттєвим апаратом сучасної філософії культури, стратегіями аналізу тенденцій, механізмів, закономірностей, рефлексії щодо культури в сучасній філософській та гуманітарній думці;
- ознайомити з загальнолюдськими цінностями як підґрунтям людського взаєморозуміння, толерантності та відповідальності;
- сформувати цілісну культуру поведінки як засобу входження в суспільне буття, діяльності, спілкування та самоутвердження в соціумі, культурі, політиці.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) інтегральної: здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та дослідницько-інноваційної діяльності у сфері

філософії, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань з філософії та професійної практики;

б) загальних: здатність до креативного, системного, абстрактного мислення, аналізу та синтезу; вміння враховувати точки зору, що ґрунтуються на різних світоглядних, конфесійних та соціокультурних засадах;

в) спеціальних фахових: здатність досліджувати сутність, зміст, основні категорії, поняття філософії; здатність вивчати філософію як відкриту систему знань, вид людської діяльності, культурний феномен та соціальний інститут; здатність розвивати фундаментальні гуманістичні цінності у власному науковому дослідженні.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни

здобувач повинен знати:

- теоретико-концептуальні засади, поняттєво-термінологічний каркас головних напрямків сучасної філософської антропології та філософії культури;
- основні методи і принципи гуманітарного дослідження;
- методологію аналізу головних напрямків сучасної філософії;

здобувач повинен вміти:

- володіти методами синтезу і аналізу філософських знань, фундаментальними навичками науково-дослідної роботи;
- усно та письмово професійно презентувати результати власного наукового дослідження українською мовою для вітчизняного та світового співтовариства;
- здійснювати гуманітарну (соціально-філософську, філософсько-антропологічну, етичну/біоетичну, релігієзнавчу) експертизу соціокультурних проєктів, міських, регіональних, державних та міжнародних програм трансформації суспільства;
- здійснювати публічні освітньо-наукові, інформаційні проєкти, організовувати презентації, майстер-класи в публічному просторі (публічні майданчики, ЗМІ) на філософські та історико-філософські, релігійні, морально-етичні, мистецько-

естетичні теми; вести культурно-просвітницьку діяльність, спрямовану на популяризацію філософських знань та підвищення рівня філософської культури;

- використовувати отримані знання для підвищення рівня культури раціонально-логічного критичного мислення, відкритості та свободи розуму, громадянської відповідальності, здатності опиратися різним формам пропаганди, фанатизму, маніпуляції свідомістю, виключення і нетолерантності;
- аналізувати і пояснювати основні парадигми філософського вивчення людини;
- аналізувати першоджерела у контексті основних тем курсу;
- коректно оцінювати процес антропологізації наукового знання;
- аналізувати різні концепції з філософії культури, співвідносити їх, давати їм оцінку;
- обґрунтовувати власну позицію та ставлення до розмаїття культурних артефактів;
- прогнозувати суттєві трансформації та цивілізаційні зсуви соціокультурного буття;
- попереджати загрози та ризики, які стосуються фундаментальних основ існування людства;
- науково досліджувати розмаїття феноменів культури та людського буття на рівні філософської рефлексії і міждисциплінарного діалогу філософського знання з іншими галузями гуманітаристики та природничими науками.

ЗМІСТ КУРСУ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. *СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ*

Тема 1. Сучасна соціокультурна ситуація і постановка проблеми людини

Антропологічна рефлексія та сучасна культура. Мультикультурність сучасного суспільства і проблемарізномірності. Проблема виживання і розвитку людства в біоекологічному і духовно-практичному аспектах. Значення «антропологічного повороту» у філософії. Антропологія після Освенцима і Гулага. Проблема «кінця історії» і «смерті людини».

Антропоцентризм як одна з світоглядних установок у ряді інших – теоцентризм, природоцентризм, логоцентризм, соціоцентризм. Три значення поняття “філософська антропологія”. Пошук “людського виміру” традиційних філософських проблем і тенденція гуманізації сучасного філософського мислення. Проблема визначення людини. Множинність визначень як вираження багатогранності людського буття і многоликоності образу. Еволюція визначень людини в різних типах культури, зміна парадигм – тенденція “від об’єктивності до суб’єктивності” людини, пошук цілісності людського образу.

Тема 2. Особливості концептуалізації поняття «природа людини» в класичній, некласичній і постнекласичній філософії

Спектр стратегій філософського дослідження природи людини. Історичний огляд відносин філософії й антропології. Порівняльний аналіз філософських концепцій людини в класичній, некласичній і постнекласичній філософії. Їх співіснування в сучасному філософському дискурсі. Спроба визначення, використання яких філософсько-антропологічних ідей і принципів в сучасних науках про людину є доцільним.

Формування антропологічного підходу до проблеми людини у межах класичної філософії (Аристотель, Д. Юма, І. Кант). XVI-XVII ст. як поворотний пункт в історії філософського осмислення природи людини. Суть повороту – у виділенні й усвідомленні людини

як суб'єкта, що протистоїть навколишньому світу як об'єкту. Відкриття суб'єктивності поклало початок формуванню антропології в європейській культурі. Кант: антропологія як особлива сфера філософського знання.

Пошук нового визначення людини у контексті некласичного мислення. Відмова шукати сутність людини. Предметом філософської антропології стає конкретне самоздійснення людини у культурній творчості. Корекція загальнотеоретичного антропологічного дискурсу.

Зусилля філософської антропології в ХХ столітті подолати емпіристсько-натуралістичний ґрунт антропології. При цьому враховується питання про можливість збагнення людської індивідуальності і її онтологічного статусу, відмінного від способу буття як матеріальних предметів, так і ідеальних сутностей.

Ідея «конкретного суб'єкта», метою якої є подолання прірви між емпіричним і трансцендентальним суб'єктом. Спроба знайти у сфері антропології теоретичний вихід із протилежності фактичного здійснення пізнання і його ідеальної значущості. Проблема з'ясування статусу суб'єкта в системі філософських принципів.

Антиантропоцентричний поворот у західноєвропейській філософії. Проблема людини як принципово відкрита проблема.

Тема 3. Філософське обґрунтування наук про людину

Філософське обґрунтування гуманітарного знання, найбільшою проблемою якого є проблема загальної значущості його суджень. Підходи Г. Спенсер, В. Дільтея, Г. Зіммеля, Е. Дюркгейма, М. Вебера. Формування специфічного образу соціального світу, відмінного від запозичених із природознавства парадигмальних зразків. Роль Дільтея для філософської антропології ХХ ст. Створення дисциплінарної антропології – загальнонаукової картини людини.

Феноменологізація антропологічної рефлексії. Феноменологічне роз'яснення суб'єкта. Суб'єкт як навмисна свідомість. Трансцендентальні структури свідомості. Поняття інтерсуб'єктивності. Основні феномени людського буття. Буттєвий зміст і лад

людської гри. Гра як фундаментальна особливість нашого буття. Безпосередність життя і рефлексія. М. Мерло-Понти про людину. «Я» і «Інший» у феноменології. Світ і розум. Екзистенціалізм. Антрополого-рефлексивна значущість екзистенціалістського варіанту феноменології. “Усутнення” особливого в сучасній антропології. Екзистенціалізм і властивий йому тип філософствування. Індивідуальні смисло-життєві питання (провини і відповідальності, рішення і вибору, відносини людини до свого покликання і до смерті) в екзистенціалізмі. Основні теми: елемент випадковості в долі людини; безсилля розуму; відчуження; неминучість смерті; самотність і таємниця; небуття. Екзистенціалістська концепція особистості. Поняття людського існування, буття. Екзистенція як доля-покликання. Концепція волі у Ж.-П. Сартра. Його філософська антропологія. Екзистенціальна концепція людини К. Ясперса. Онтологія існування людини у М. Хайдеггера. Вплив екзистенціальної концепції людини на сучасну ситуацію в науках про людину.

Постнекласичне мислення та проблема людини. Аналіз постановки проблеми людини в рамках постнекласичного мислення. Постнекласичний різновид філософсько-антропологічного розмислу та уявлення про кризу антропології в сучасній філософії (наприклад, визнання неможливості систематики антропології). Критика негативної оцінки постнекласичного мислення (постмодернізму), якому нібито є далека ідея філософської антропології. Суть сучасної ситуації в досліджуваній області – пошук нових предметних і методологічних ракурсів антропологічної проблематики. Теза структуралізму про “смерть людини”, її значення для сучасної антропології. Критика зведення антропологізму до індивідуалізму у межах постнекласичного мислення. Перегляд уявлень про суб'єкт, суб'єктивність. Аналіз проблеми людини в філософії М. Фуко. Проблема «відродження» суб'єкта в постнекласичній антропології завдяки його децентрації.

Тема 4. Структура антропології як відносно самостійної галузі філософського знання

Антропологія в системі філософського знання. Специфіка філософсько-антропологічної проблематики. Філософська антропологія як розділ філософії, у якому вивчається людина як особливий рід суцього, осмислюються проблеми людської природи і людського буття, аналізуються модуси людського існування, виявляється потенціал антропоцентричної картини світу. Умови формування антропології як сфери філософського аналізу: додання проблемі людини рис загальності й універсальності, проектування проблеми людини на суб'єкт-об'єктну опозицію, розуміння людини в якості Я (суб'єкта), що пізнає і перетворює світ (об'єкт).

Філософська антропологія як методологія фундаментальних досліджень людини, в яких суб'єктивність і людська свідомість розглядаються як специфічний вид буття, як специфічна реальність, що присутня у будь-яких людських актах, але невіддільна від них. З'ясування можливостей дослідження людської свідомості в його буттєвому плані.

Тема 5. Методологічні принципи філософської антропології

Розширення статусу антропологізму у зв'язку із загальною орієнтацією наук на дослідження динамічних, самоорганізуючих об'єктів. Аналіз антропологізації теоретичного знання. Тенденція на міждискурсивний синтез антропологічно "розгорнутих" концепцій. Прагнення універсалізувати антропологічне бачення світу. Наукове значення антропологічного підходу: з'ясування тієї сфери суб'єктивності, що не може бути об'єктивованою і стати предметом пізнання.

Суб'єктивна компонента в сучасному науковому знанні, як в природничому, так і в гуманітарному. Антропологічність (суб'єктивність, людинодовимірність, антропність) як властивість чого-небудь (пізнання, істини), що свідчить про його віднесеність до людини, до обставин її буття і пізнання; антропоцентризм як тенденція (необґрунтованої) абсолютизації людського в пізнанні і світогляді; антропологізм як один з можливих шляхів пізнання, коли

людина – відправний пункт, тому що визнається неминучість присутності людських змістів (людського виміру) в науковому пізнанні. Антропологізм як філософська установка, що активно впроваджується в сучасну науку (розробка програми штучного інтелекту, розвиток когнітивної психології і методології когнітивних наук). Критика об'єктивізму – філософської установки, що обґрунтовує незалежність від суб'єкта як форми, так і змісту знання, а також і ідеалізму – визнання існування незалежних від суб'єкта форм знання. Ціннісні підстави наукового пізнання. Антропологія й етика науки. Філософська антропологія і синтез історичних і логічних, соціальних і технічних, природничих і гуманітарних дисциплін. Ділема розуміння і пояснення. Антропологізація науки – зміни в статусі методології науки, пов'язані з власним розвитком гуманітарних наук, підвищенням інтересу натуралістів до парадигм соціального і гуманітарного пізнання, до соціальних і людських передумов власних структур і їхніх історичних змін. Формування нової парадигми пізнання, тісно пов'язаної з антропологічною традицією європейської філософії.

Сучасне знання про людину і принципи його можливого синтезу. Різноманіття підходів до рішення проблеми синтезу знань про людину. Пошуки методологічної основи комплексного вивчення людини. «Регіональні («галузеві») антропології» та їх методологічні принципи. Оцінка їх можливостей стати фундаментом єдиної науки про людину. Вплив філософської антропології на наукові концепції людської природи або дослідження людини.

Особливості інтерпретації проблеми людського буття в психологічно орієнтованій філософії людини (Ф. Перлс, Ф. Капра, Д. Бом, С. Гроф). Філософський зміст гуманістичної психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Бинсвангер, В. Франкл).

Розширення предметного кола антропології. Парадигмальна криза в науках про людину. Можливості антропологічного підходу у зв'язку зі спробами його подолання. Філософська антропологія про межі наукового пізнання людини.

Перспективи розвитку філософської антропології.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

Тема 6. Предмет і структура філософії культури в теоретичній рефлексії

Філософія культури як ідеальний проект заданої культури (В. Віндельбанд). Онтологія культури. Буттєві начала культури. Протиставлення аполонічної та діонісійської культури в європейській традиції (Ф. Ніцше та ін.). Методи і принципи досліджень культури: метод протиставлення та метод порівняльного аналізу та аналогії, принцип додатковості. Раціональне та ірраціональне в дослідженні культури. Метафізика культури. Культура як проблема духу та дух як предмет споглядання в культурі та її осереддя. Трансцендентний характер культури. Абсолютне в культурі як її вищий потенціал. Культ і культура. Ієрархічний характер культури (М. Бердяєв, П. Флоренський). Віра, культ, святиня. Вічні цінності. Концептуальне осмислення проблем періодизації культурно-історичного процесу та типологізація культури. Синхронне та діахронне в дослідженні культури. Культура та історія. Поняття культурно-історичного процесу і його періодизації. Аналіз культурно-історичного процесу в аспектах стадіальності, полілінійності та цивілізаційної відмінності. Історичні та сучасні культурні світи, форми і закономірності їх буття. Типологія культур (М. Данілевський, К. Леонтєв, О. Шпенглер, А. Тойнбі) та типи ментальності (Е. Дюркгейм, К. Леві-Строс, М. Фуко, П. Біцеллі, А. Гуревич). Принципи типологізації культури (емпіричний підхід; метод «ідеальних типів» М. Вебера), пошуки надсумативного елемента. Стадії культури.

Тема 7. Смысл, символ, міф, гра в системі культури (теоретична реценція)

Культура і смысл. Культура як пошук смыслу. Смысл і смислотворення. Смыслові структури і дійсність. Культура як внесення у світ смыслу. Смысл світу як онтології різних знаково-символічних систем, форм культури. Смысловий вимір культури в контексті семіотики. Проблема смислотворення як проблема

іменування (О. Ф. Лосєв, М. Фуко). Проблема мови у філософії культури ХХ ст. Смысл як розуміння. Текст як перехрестя та розсіяння смислів (Р. Барт, П. Рікер). Текст як смислопороджуючий устрій (Ю. Лотман). Проблеми інтерпретації. Види об'єктивації смислу в культурі: висловлені та невисловлені смисли (С. Аверінцев). Герменевтика як засіб переводу невисловленого у висловлене.

Символізм культури. Філософія культури як філософія символу (Е. Кассіер). Історико-філософська традиція про сутність символу. Символ як образ, взятий в аспекті його знаковості (С. Аверінцев). Символ як образна ідея чи ідейна образність (О. Лосєв). Багатомірність і невичерпаність символу. Іконічність символу (Д. С. Лихачов, Ю. М. Лотман). Символи як механізми пам'яті культури. Ієрархія символів культури. Символ і архетип (Юнг). Прасимволи культури («світове дерево», «хрест», «мандала» тощо). Символ і образ смерті в культурі. Культура і ерос.

Міф у системі культури. Міф як філософська проблема. Залежність міфу від етимології слова (М. Мюллер, О. Потебня). Теорії міфу (Прокл, Шеллінг, Кассіер, Лосєв). Структура і логіка міфу. Сутність структурного методу в дослідженні міфу (К. Леві-Строс). К.-Г. Юнг і Е. Фромм про глибинний, невичерпний, універсальний смисл, що прочитується в міфах. Міф як слово, висловлення і міф як комунікативна система (Ф. де Соссюр, Р. Барт).

Культура і гра. «Культура як гра» (Й. Гейзінга) та «гра культури» (філософія постмодерну). Виникнення культури у формі гри. Універсальний потяг живого до гри. Поняття агону. «Гра в гру» як ознака другої половини ХХ ст. Культурні тексти як предмет відображення. Витвір мистецтва створюється як мережа аллюзій. Розповсюдженість компіляцій і цитування. Феноменологічна концепція гри (О. Фінк). Сміх в культурі. Тема карнавала. Культура як вистава (Г. де Бор).

Тема 8. Цивілізація. Традиція. Діалог: філософсько-культурологічні виміри

Культура і цивілізація. Природа і культура. Культура як посередник між природою і свободою (Дільтей). Культура і техніка (О. Шпенглер, М. Бердяєв, Х. Ортега-і-Гасет, Ж. Елюль). Культура і цивілізація: співвідношення понять (лінгвофілософський аспект проблеми) та феноменів. Криза сучасної цивілізації та шляхи її подолання. «Відродження» та «Присмерки» в культурі: доля і детермінація культури.

Традиція як культурна реальність. Наступність у розвитку культури. Сутність традиції. Традиція як відчуття злитності неминущого і минушого (Т. Еліот). Повсякчасне відтворення культурної традиції як носія суспільного смислу (Ю. Хабермас). Проблема раціоналізації традиції (Гуссерль, М. Вебер). Традиція та інновація. Канонічне і неканонічне в культурі. Проблема «розривів» у європейській культурі (М. Фуко). Поняття традиційної культури. Проблема її трансляції та існування в сучасному світі. Традиція як форма авторитету, як умова розуміння й універсальне середовище його розгортання (Х.-Г. Гадамер). Проблема класичного. Класицизм і модернізм. Модерн та постмодерн як культурні епохи.

Проблема діалогу культур. Різні концепції діалогізму (М. Бубер, М. Бахтін, Л. Виготський). Діалог культур як сполучення різних смислів. Діалог і толерантність. Культурне виправдання телерантності (П. Рікер). Проблема мультикультуралізму. Проблема міжкультурної комунікації. Діалог культур і етнічна самобутність. Феномен етнокультури. Етнічне, національне, універсальне в культурі.

Методи контролю

Якість і послідовність вивчення навчального матеріалу контролюється перевіркою відповідей аспірантів на семінарських заняттях та на вузлові питання тем, які винесені на підсумковий контроль і самостійну роботу, а також написанням контрольної роботи, конспекту, есе, аналізу й коментаря рекомендованої літератури.

К методам оцінювання відносять: оцінку за реферат, самостійну письмову роботу, поточне тестування, підсумковий тест, самоперевірку, співбесіди.

Базові терміни та поняття курсу

В цьому структурному фрагменті тексту методичних рекомендацій представлені базові поняття, терміни, концепти курсу. Представлений словник-тезаурус (поняттєво-термінологічний покажчик) є предметом проблемних завдань, які повинен виконати аспірант під час засвоєння курсу. Здобувачу пропонується самостійно створити власний словник базових термінів та понять курсу у відповідності до теми та спрямованості дисертаційного дослідження. Рекомендуємо обґрунтувати (у письмовій формі) критерії відбору власного тезаурусу з філософської антропології та філософії культури.

Більш детальні завдання до цієї частини сформульовані у наступних частинах методичних рекомендацій.

А. Філософська антропологія

Антропологія

Антропологічний поворот

Антропологічний дискурс

Антропологізація

Структура антропологічного знання

Методологічні принципи філософської антропології

Людина

Сутність людини

Природа людини

Людиновимірність

Антропний принцип

Суб`єкт

Конкретний суб`єкт

Суб`єктивність

Інтерсуб`єктивність

Індивідуальність

Персональність, елементарні структури персональності

Екзистенція

Людське буття

Ситуація людини

Досвід людського буття
Повсякденний досвід, конкретний досвід
Людське існування
Антропологічний проект
Екзистенціалістське розуміння людини
Есенціалізм у розумінні людини
Класичне, неklasичне і постнеklasичне розуміння людини
Антропоцентризм, подолання антропоцентризму
Феномени людського буття
Ексцентричність (трансцендентність) людського існування
Метафізики тілесності, десоматизація –соматизація
Дискурс тілесності
Дискурс суб`єкта
Онтологія людини, нова (конкретна) онтологія людини
Онтологічні модальності людського буття
Гуманізм
Людяність
Я, самість, Self
Полісутнісне Homo
Автономія людини
Ауто-, аутопойесис, антропоаутопойесис
Особистісне буття у світі
Тут-і-тепер існування
Буття свідомості як найіманентніша трансцендентність
Подія життя
Інший, Другий
«Усутнення» (екзистенціалів)
«Смерть людини», «смерть суб`єкта», «смерть автора»
«Повернення людини» в гуманітаристику
Криза антропології
«Повернення» антропології в філософію
Антропотехники
Техніки себе
Гуманітарна експертиза

Антропологічна експертиза
Соціальні технології, м'яжки (персоноцентричні) соціальні технології
Біотехнології (антропологічний ракурс)
Практики людини – культурні практики
Практики людяності
Антропорятівні і антропоруйнівні чинники людського буття

Б. Філософія культури

Культура
Цивілізація
Філософія культури
Онтологія культури
Епістемологія культури
Методологія дослідження культури
Метафізика культури
Трансцендентні засади культури
Періодизація культурно-історичного процесу
Типологізація культури
Сінхронія-діахронія в дослідженні культури
Стадії культури
Культурні епохи
Криза культури
Культурний поворот
Цивілізаційні відмінності
Типи ментальності в культурі
Традиція як культурна реальність
Традиція та інновація в культурі
Смисл, смислотворення, смислоконструювання в культурі
Знаково-символічні системи в культурі
Мова, текст, інтерпретація в культурі
Культурні тексти
Тексти культури
Культурні коди
Символізм в культурі

Філософія символу
Символ і архетип в культурі
Прасимволи культури
Універсалії культури
Ієрархічність культури
Міф у системі культури
Культура як комунікативна система
Діалог в культурі, діалог культур
Діалог і полілог
Міжкультурна комунікація
Мультикультуралізм
Толерантність в культурі
Феномен етнокультури
Етнічний, національний виміри культури
Національне та універсальне в культурі
Відродження як феномен культури
«Смерть», «вмирання» культури
Класичне та некласичне в культурі
Класицизм та модернізм в культурі
Модернізм, постмодернізм, пост-постмодернізм як культурні епохи
Модерн, постмодерн, метамодерн в культурі
Культурний канон
Неканонічне в культурі
Феномен гри в культурі
Аполонічний тип культури
Діонісійський тип культури
Культ
Карнавал в культурі
Інценізування в культурі
Перформативність культури
Вічні цінності
Сміх в культурі
Повсякденні практики культури

Досконала та високопрофесійна робота з поняттями та концептами представлена в масштабному європейському проекті, до якого долучилась українська філософська та гуманітарна спільнота – проект багатотомного видання «Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей» (Наукові керівники проекту – Барбара Кассен (Сорбона, Франція), Костянтин Сігов, Олег Хома (НаУКМА, Видавництво «Дух-і-Літера», Україна).

Див.: Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Під керівництвом Б. Кассен (Сорбона, Париж); укр. переклад та редакція К. Сігов (Україна, НаУКМА). В 4-х т. К.: Дух-і-Літера, 2009-2016.

Наводимо відповідні до курсу «Стратегії сучасної філософської антропології та філософії культури» словарні статті з цього новаторського у багатьох відношеннях міжнародного видання, до якого його ініціатори запрошують долучатися молодих дослідників, вчених нової генерації, бо цей проект планується продовжити. В наступних структурних підрозділах методичних рекомендацій сформульовані питання і завдання щодо засвоєння даного тематичного лексикону.

Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей.

Т. 1. (2009)

Мультикультуралізм (с. 326-330)

Універсалії (с. 271-276)

Праксис (с. 498-513)

НАРОД (с. 255-258)

NEUZEIT/MODERNE, Новий час/ Модерність (с. 296-299)

КЛАСИЧНИЙ/КЛАСИЦИЗМ.

НЕОКЛАСИЧНИЙ/НЕОКЛАСИЦИЗМ (с. 315-321)

СВІТЛО/ ПРОСВІТНИЦТВО (с. 304-311)

ДРУГОЙ (с. 353-368)

GENDER, Рід; Гендер (с. 385-388)

LEIB/KORPER/FLEISCH, Тіло, плоть (с. 388-394)

GESCHLECHT, Рід, Коліно, Покоління, Генерація, Стать, Гендер (с.394-397).

СТАТЬ/ ГЕНДЕР, РІД, ВІДМІННІСТЬ СТАТЕЙ, СТАТЕВА ВІДМІННІСТЬ (с. 397-402).

ANIMAL, Тварина, Жива істота, Одушевлена істота (с. 402-407).

DE SUYO, Сам собою, Сам по собі (с. 407-410)

ES, ICH, UBER-ICH, Воно, Я, Над-Я (с. 410-415).

SELBST, Сам, Самий, Самість (с. 415-416)

АКТОР, ПЕРСОНАЖ (с. 416-422)

Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей.Т. 2. (2011)

CIVILTA, Цивілізація, Культура, Ввічливість (с. 226-228)

PEOPLE, Народ, Люди (с. 231-233)

НАРОД, РАСА/ПОРОДА, НАЦІЯ (с. 240-255)

AGENCY, Дія, Діяльність, Дієвість, Агенція (с. 422-429)

САМІСТЬ (с. 429-435)

STAND (TO), STANCE, STANDING, Стояти (за), Стояти (на), обстоювати (с. 435-437).

Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Т. 3. (2013)

ПРИРОДА, НАТУРА (с. 11-18)

EREIGNIS, Подія, Засвоєння, Проява, Ставання собою, Увласнення (с. 24-26)

ERLEBEN, ERLEBNIS , Переживати, Звідувати, Зазнавати, Набувати досвіду, Переживання, Пережите, Подія, Досвід (с. 26-29)

WELT, Світ, Всесвіт (с. 41-50)

CONSCIENCE, Свідомість, Совість, Сумління (с. 79-98)

GEISTESWISSENSCHAFTEN, Науки про дух, гуманітарні науки, суспільні науки (с. 117-122)

ЗНАК, СИМВОЛ (с. 133-156)

СЕМІОТИКА/ СЕМІОЛОГІЯ (с. 183-184)

BILDUNG, KULTUR, ZIVILISATION, Формування, Освіта, Виховання, Культура, Цивілізація (С. 219-231)

CORSO, RICORSO, Хід, Цикл, Курс, Перебіг, Процес, Проведення, Розвиток, Шлях, Звернення, Заява, Апеляція, Повторення (с. 231-233)
ПОСТУПОК, Вчинок (с. 259-261)
CONTINUITET, CONTINUERLIGNED/ CONTINUERLIGT, Тривалість, Тривання, Повсякчасність, Неперервність, Безперервність/ Неперервно, Повсякчасно (с. 264-265)
CARE, Турбота, клопіт, Піклування (с. 285-287)
ANGOISSE, Туга, Тривога, Жах, Страх (с. 282-285)
DOR, Туга, Болісне, Бажання, Страждання, Задоволення від болю (с. 292-293)
SAUDADE, Туга, Прагнення, Ностальгія (с. 293-296)
SEHNSUCHT, SEHNEN, Пристрастне бажання, Прагнення, Туга; Тужити, Прагнути, Бажати (с. 296-299)
SORGE, Турбота (с. 299-301)
STIMMUNG, Настрій. Настроєність, Налаштованість (с. 303-305).
Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Т. 4. (2016)
ATTUALITA, ATTUOSITA, Дісність, «Актуальність», Діяльність, Активність, Дієвість (с. 22-31)
MITMENSCH, Інший (с. 292-299)
WERT, GELTEN, GULTIGKEIT, Цінність, Вартість, Значення, Чинність, Значущість (с. 305-311)
WILLKUR, FREIE WIIKUR Вибір, Суб'єкт вибору, Вільний вибір, Самоуправство, Свавілья, Воля, Свобода волі, Добровільність (с. 311-318)
БОГОЧЕЛОВЕЧЕСТВО, Боголюдство, Боголюдскість (с. 321-325)
Я (с. 344-361)
MENSCHNEIT, HUMANITAT, Людство, Людність, Гуманність (с. 361-366)

Питання для підсумкового контролю

1. Сучасна соціокультурна ситуація і постановка проблеми людини. Антропологічний поворот в сучасній культурі та гуманітаристиці.
2. Типи антропологічного дискурса.
3. Сучасні дискусії про предмет філософської антропології.
4. Основні напрямки філософсько-антропологічних досліджень.
5. Проблеми людського життя в філософсько-антропологічних концепціях Заходу.
6. Проблема індивідуальності в класичному раціоналізмі та сучасній філософії.
7. Феноменологія та метафізика людського життя.
8. Екзистенціалізм та його антрополого-рефлексивна значущість. “Усутнення” особливого в сучасній антропології.
9. Філософський символізм про людину.
10. Структуралізм про людину.
11. Постмодернізм про людину.
12. Трансперсональна антропологія.
13. Структура антропології як відносно самостійної галузі філософського знання.
14. Філософське обґрунтування наук о człowieku.
15. Філософське обґрунтування наук про людину.
16. Психоаналіз та сучасні версії філософсько-натуралістичної антропології.
17. Психологічно орієнтована філософія людини (Ф. Перлс, Ф. Капра, Д. Бом, С. Гроф). Філософський зміст гуманістичної психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Бинсвангер, В. Франкл).
18. Людина в системі сучасного наукового знання.
19. Проблема цілісного вивчення людини. Методологічна роль філософської антропології для наук про людину.
20. Феномен і феноменологія культури. Багатозначність поняття культури.
21. Уявлення про культуру в Античності, Середньовіччі, Відродженні.

22. Внесок просвітників і романтиків у виникнення філософії культури. Народження культурфілософії в ХІХ ст.
23. Філософія культури як ідеальний проект заданої культури (В. Віндельбанд).
24. Протиставлення аполонічної та діонісійської культури в європейській традиції (Ф. Ніцше та інші).
26. Метафізика культури. Трансцендентний характер культури.
27. Культура як пошук смислу і внесення у світ смислу.
28. Смысловий вимір культури в контексті семіотики. Проблема смислотворення у філософії культури.
29. Проблема мови у філософії культури ХХ ст.
30. Смысл як розуміння. Культурний текст як смислопороджуючий устрій.
31. Проблеми інтерпретації. Види об'єктивації смислу в культурі.
32. Філософія культури як філософія символу (Е. Кассіер).
33. Історико-філософська традиція про сутність символу.
34. Символи як механізми пам'яті культури. Ієрархія символів культури.
35. Символ і архетип (Юнг). Прасимволи культури.
36. Символізм як напрямок в культурі та мистецтві.
37. Міф як філософська проблема. Теорії міфу.
38. Структура і логіка міфу. Сутність структурного методу в дослідженні міфу (К. Леві-Строс).
39. К.-Г. Юнг про глибинний, невичерпний, універсальний смисл, що прочитується в міфах.
40. Міф як слово, висловлення і міф як комунікативна система (Ф. де Соссюр, Р. Барт).
41. Проблема міжкультурної комунікації. Діалог культур і етнічна самотність. Етнічне, національне, універсальне в культурі.

Тести для самоконтролю

1. Які три дискурси про людину виділяють німецькі філософи М. Шелер та Е. Кассирер?

А. Богословський

Історичний

Філософський

Б Фізичний

Психологічний

Культурологічний

С. Природничо-науковий

Релігійний

Філософський

Д. Іудео-християнський

Секулярний

Філософський

Е. Культурологічний

Соціальний

Біологічний

2. Який філософ пропонує концепти «турбота про себе», «технології себе»?

А. Макс Шелер

Б. Хельмут Плеснер

С. Мішель Фуко

Д. Мартин Бубер

Е. Мартин Гайдегер

3. Хто з філософів сформував контури філософсько-антропологічного напрямку в сучасній українській філософії?

А. Мірослав Попович

Б. Вілен Горський

С. Сергій Кримський

Д. Віталій Табачковський

Е. Назіп Хамітов

4. Хто запропонував розрізняти діонісійський та аполонічний типи культури?
- А. Фр. Ніцше
  - Б. Арістотель
  - С. Мішель Фуко
  - Д. Освальд Шпенглер
  - Е. Вяч. Іванов
5. Яким чином засновники сучасної філософської антропології перефразували відомий вислів І. Канта?
- А. Біологія без філософії сліпа, а філософія людини без біології пуста
  - Б. З 4-х знаменитих кантівських питань (Що я можу знати? Що я можу робити? На що я можу сподіватися? Що є людина?) найголовнішим є останній
  - С. Треба завжди чинити так, аби завжди розглядати інших людей як цілі, а не як засоби. І це фундаментальна засада філософської антропології
6. Як завершується вислів найвідомішого антрополога ХХ століття Клода Леві-Строса?: «ХХІ століття буде віком гуманітарних наук або...»
- А. людство втратить моральні основи життя
  - Б. його взагалі не буде
  - С. ХХІ століття забуде культурні традиції попередніх епох
  - Д. наступить епоха релігійного фундаменталізму
  - Е. ХХІ століття стане епохою панування техніки та інформаційних технологій
7. Який смисл вкладається в термін «антропологія» в «Нікомаховій етиці» Арістотеля?
- А. говорити про людину, обговорювати людей
  - Б. наука про людину
  - С. пошук сутності та природи людини
  - Д. наука про базові відмінності людини від тварини
  - Е. синонім психології

8. Антропологічний «категоричний імператив», який сформулював відомий український філософ Віктор Малахов, треба доповнити: «Наш світ повинен стати більш людським («человечным»), інакше...»

- А. світ прийде до глобального світового конфлікту
- Б. він перестане бути людським
- С. неминучою є світова екологічна криза
- Д. ми перестанемо розуміти один одного
- Е. людство втратить своє привилеюване становище у Всесвіті

9. Мартин Бубер в відомій роботі «Проблема людини», виділяє в історії дві епохи духу (людського духу):

- А. епоха зльоту духа і епоха падіння духу
- Б. епоха традиції і епоха новації
- С. епоха домінування духовних цінностей і епоха домінування матеріальних цінностей
- Д. епоха індивідуалізму і епоха колективізму
- Е. епоха «облаштованості» і епоха «бездомності».

10. Три основних тематичних поля, які стають пріоритетними в умовах «антропологічного повороту» (в інтерпретації К. Вульфа).

- А. тілесність і репрезентація тіла в культурі, елементарний досвід, проблема Чужого
- Б. дух, душа, тіло людини
- С. біотехнології, медіареволюція, глобалізація
- Д. перетин антропологічного, лінгвістичного та постметафізичного поворотів
- Е. екологія, визнання прав тварин, нова космічна свідомість

11. Первинний смисл поняття «суб`єкт»

- А. саморефлексія
- Б. самість
- С. те, що лежить в основі
- Д. самототожність
- Е. конкретний індивід

Здобувач повинен розробити власний комплексний пакет контрольних тестів (5-7 тестових завдань з необхідними поясненнями – ключами до тестів. Бажано розробляти тестові завдання до окремих фрагментів першоджерел з курсу. Пропонуємо звернути увагу на підрозділ «Робота з текстом» в тексті навчального посібника: Голубович І. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А. Проблемы современной антропологии. Ч. 1, Одесса, 2015. Автори посібника пропонують мікроаналіз, техніку мікроскопічного, герменевтичного «повільного читання» базового для філософської антропології твору Макса Шелера «Положення людини в космосі» (с. 71-92). Створення тестових завдань до цього тексту закріплює необхідні для дисертаційного дослідження навички текстологічного аналізу

Обов'язкові та додаткові завдання

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Год
1	<p>Сучасна соціокультурна ситуація і постановка проблеми людини. „Антропологічний поворот”. Ситуації «смерті людини/суб'єкта» та «повернення людини/суб'єкта»</p> <p><i>(Пропонується зробити інформаційний пошук літератури і інтернет-джерел. Передбачається підготовка анотованого переліку першоджерел з елементами самостійного аналізу. Виконання цього завдання готує здобувача до написання першого розділу власного дисертаційного дослідження, яке згідно з існуючими нормативами обов'язково містить аналіз теоретичних джерел та літератури)</i></p>	12
2	<p>Антропологічна експертиза як форма соціокультурної практики. Від гуманітарної експертизи до експертизи антропологічної.</p> <p style="text-align: center;">План-конспект праць:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Юдин Б. Г. От этической экспертизы к экспертизе гуманитарной// Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г.В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2006. – С. 30-44. 2. Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А. Комплексная гуманитарная экспертиза: методология и смысл. – М. : Смысл, 2008. – 135 с. 3. Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А. Методические вопросы подготовки специалистов по гуманитарной экспертизе // Экспертиза в социальном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2006. – С. 428 – 442. 4. Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А., Сафуанов Ф. С., Тульчинский Г. Л. К системной методологии комплексной гуманитарной экспертизы // Труды Ярославского методологического семинара. Том 3: Методы психологии / Под ред. В. В. Новикова и др. – Ярославль: МАПН, 2005. С. 89–110. 5. Іщенко Ю. А. Гуманітарна експертиза: засадничі принципи, мета, завдання – К.: Центр гуманітарної освіти, 2002. – 203 с. 6. Розділ «Гуманитарная экспертиза: институции и практики// Человек. RU. Гуманитарний альманах. Вып. № 14.2019. Режим доступа: https://www.philosophy.nsc.ru/publications/journals/chelovek.ru/archive 6.1. Розин В. М. Методологический анализ социального проекта как вид гуманитарной экспертизы. 6.2. Мухина И. К., Смирнов С. А. Новая рациональность? Или почему человек отказывается от самого себя. 7. Голубович И. В. „Гуманитарная экспертиза” в контексте преподавания философско-антропологических дисциплин// Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Науковий журнал. Вип. 2. – Дніпропетровськ: Вид. Дніпропетровського національного ун-ту, 2011 – С. 139–146. 8. Голубович И. В. От гуманитарной экспертизы к экспертизе антропологической// Философия человека. Материалы научного симпозиума, посвященного памяти философа и психолога Галины Иванченко. – Таганрог, 7-8 июня 2013 г. – Таганрог: Изд-во А.Н. Ступина, 2013. – С. 39– 47. 9. Голубович І. В., Моцаренко К. В. «Гуманітарна експертиза»: теоретико-методологічний профіль та прагматика// Місце методології у філософському та конкретно-науковому дискурсі: історія і сучасність. Тези наукової конференції 30-31 березня 2018 р., м. Львів / Відп. редактор В. П. Петрушенко. Львів: Ліга- 	12

	<p>Пресс, 2018. – С. 90-93.</p> <p><i>Вивчення теми передбачає самостійне здійснення антропологічної експертизи будь-якого соціокультурного явища, події, проекту, акції тощо (за вибором здобувача та тематичної спрямованості його дисертаційного дослідження). Необхідно письмово дати визначення концепту «Гуманітарна експертиза» та описати її умови та складові.</i></p>	
3	<p>Підготовка програми круглого столу «Актуальні проблеми сучасної культури (філософський погляд)»</p>	12
4	<p>Проблема смислу в філософії та гуманітарній думці ХХ-ХХІ ст. Основні семиотичні категорії в філософії культури.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кирилук А. Универсалии культуры и семиотика дискурса. Новелла. – Одесса, 1998. 2. Кримський С. Б. Ціннісно-смысловий універсум як предметне поле філософії // Філософ. і соціологічна думка. – 1996. – № 3–4. – С. 102–116. 3. Левченко В. Л. Классическая рациональность и барочный стиль мышления // Sententiae: наукові праці Спільки дослідників модерної філософії. – Вінниця: Універсум–Вінниця, 2000. – № 2. 4. Сильвестров В. В. Про походження універсального тексту сучасної культури // Філософ. і соціологічна думка. – 1990. – № 6. – С. 96–106. <p><i>Пропонуємо зробити огляд представленої літератури, виділити і порівняти основні підходи до семиотичних категорій у філософії культури. Скласти перелік та стислий опис різних блоків таких категорій. Форма контролю – письмова робота, 5-7 с.</i></p>	12
5	<p>Специфіка етнокультурних процесів в контексті філософії культури. Сучасний мультикультуралізм і проблема толерантності.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бистрицький Е. К. Культура як світ національного буття // Філософська і соціологічна думка. – К., 1995. – № 1, 2. 2. Левченко В. Л. Этнический анекдот в национальной идентификации // О природе смеха. – Вып. 3. – Одесса, 2002. 3. Левченко В. Л. Культурна ідентичність та основи культурних прав в суспільстві, що модернізується (пошук методології) // Ідея правової держави: історія і сучасність. – Київ – Луганськ, 2002. 4. Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000. 5. Пролеєв С. В. Національне буття: тотальність культури та альтернатива побуту // Філософська думка. – К., 2002. – № 6. <p><i>Зробити критичний аналіз запропонованих джерел (письмова робота, приблизно – 5 с.)</i></p>	12
	Разом	60

Перелік завдань щодо засвоєння базових концептів курсу

А. Зробити «маршрутну карту» терміна-поняття-концепта «Антропологія» та відповідних вихідних термінів, користуючись наведеними нижче орієнтуючими вказівками:

Перший абрис. Антропологія як комплексне вивчення людини в усьому її тематичному та дисциплінарному розмаїтті, одна з галузей сучасного філософсько-гуманітарного знання, яка динамічно розвивається та трансформується (*дати найбільш поширені визначення а) антропології; б) філософської антропології*).

Розмаїття видів антропології:

Антропологічні дискурси (за М. Шелером і Е. Касирером)

А) природничо-науковий дискурс (біологічна антропологія)

Б) філософський антропологічний дискурс (філософська антропологія)

В) релігійний антропологічний дискурс (релігійна антропологія)

Дисциплінарні напрямки (регіональні антропології)

Культурна антропологія

Фізична (біологічна) антропологія

Історична антропологія

Соціальна антропологія

Політична антропологія

Психологічна антропологія

Педагогічна антропологія

Юридична антропологія (антропологія права)

Медична антропологія

Антропологія мистецтва

Музична антропологія

Антропологічні напрямки, які пов'язані з певними соціокультурними феноменами

Візуальна антропологія

Медіантропологія

Антропологія насильства

Антропологія гри

Антропологія моди

Антропологія влади

Феміністична антропологія

Урбаністична антропологія

Трансгуманізм

Постгуманізм

Ця царина є *порубіжною (межевою, фронтірною)*, тому що певні напрямки тяжіють до дисциплінаризації і перетворюються на регіональні дисциплінаризовані антропологічні напрямки, наприклад: Візуальна антропологія (visual studies)

Медіаантропологія

Феміністична антропологія (gender studies)

Урбаністична антропологія (urban studies, урбаністика)

Трансгуманізм

Постгуманізм

(Як розуміти «дисциплінарність» в науковому та гуманітарному знанні, див.: *Попова Т. Н.* Дисциплинарный образ науки. Проблемы и понятия. Одесса : Бондаренко М. А., 2019.)

Абрис другий. Антропологія (філософська антропологія) як методологія синтезу наук про людину у міждисциплінарній площині.

Філософська антропологія як методологія фундаментальних досліджень людини, в яких суб'єктивність і людська свідомість розглядаються як специфічний вид буття, як специфічна реальність, що присутня у будь-яких людських актах, але невіддільна від них. В цьому сенсі можна говорити про «Антропологізацію» філософського, наукового, гуманітарного знання.

Пропонується самостійно проаналізувати шляхи антропологізації і тенденції деантропологізації на прикладі обраної дисциплінарної чи проблемної царини. Див.: *Голубович І. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А.* Проблемы современной антропологии. Одесса, 2015. (Переважно ч. II. «Антропологічний поворот II». Антропологія шукає свій предмет); *Голубович І. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А.* Современные дискуссии об актуальности знания о человеке: «Антропология умерла. Да здравствует антропология»// Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – 2016. – Вип. 1(10) – С. 154-158.

Абрис третій. Зробити критичний аналіз та здійснити експертизу (гуманітарно-антропологічну експертизу) концептуальної та праксисної моделі відомого представника сучасної філософської та інтегральної антропології Сергія Смірнова: «*Антропологічна навігація*», «*Антропологічний картоїд*», «*Антропологічний форсайт*». Аналіз передбачає самостійне окреслення сфери можливого теоретичного та праксисного застосування запропонованої моделі чи аргументоване спростування такої можливості. Див.:

Человек.RU. Гуманитарный альманах. Главный редактор – С. А. Смирнов: Режим доступу: <https://www.philosophy.nsc.ru/-publications/journals/chelovek.ru/archive>

Резник Ю. М. Антропологический манифест С. А. Смирнова. Режим доступу: https://iphras.ru/uplfile/root/news/archive_events/2019/-18_05_19_reznik/1.pdf

Смирнов С. А. Форсайт человека: Опыты по неклассической философии человека. Новосибирск: ЗАО ИПП «Офсет», 2015.

Смирнов С. А. Антропологический навигатор. К событийной онтологии человека. Новосибирск, 2016.

Смирнов С.А. Проблема ориентирования и навигации личности в антропологии: методологическая рамка // Культурно-историческая психология. 2018. Т. 14, № 2. С. 93-101.

Смирнов С. А. Антропоидный картоид как средство антропологической навигации//ПРАΞΗΜΑ. 2018. № 1(15). С. 34-48. Режим доступу: https://praxema.tspu.edu.ru/files/praxema/PDF/articles/smironov_s._a._34_48_1_15_2_018.pdf

Б. Зробити «маршрутну карту» терміна-поняття-концепта «Культура»

Поняттєво-термінологічна «маршрутна карта» створюється, спираючись на: а) типологію визначень поняття «культура», яка була запропонована А. Клакхоном і К. Кребером (Клакхон А., Кребер К. «Критический анализ концепций и дефиниций. М., 1992), на класифікацію універсалій культури в трьох вариантах: підхід В. С. Стєопіна (*Стєпин В. С. Культура // Новая философская энциклопедия в 4-х тт. Т. 2. М., 2001. С. 342-347*), підхід одеського

філософа О. Кірілюка (*Кирилюк А. С. Универсалии культуры и семиотика дискурса. Миф. Одеса, Изд. дом «Рось», 1996*), підхід одеського філософа і культуролога М. Найдорфа (*Найдорф М. Введение в теорию культуры. Основные понятия культурологии. Одесса: Друк, 2005 (глава 2. Основные категории/универсалии культуры)*) (<https://sites.google.com/site/marknaydorftexts/>)

Б. Завдання на засвоєння та осмислення сутності та специфіки фундаментальних засад сучасної філософської антропології і філософії культури

Дати загальну характеристику «Антропологічного повороту» і «Культурного повороту» у комплексі фундаментальних поворотів, які спостерегаються в сучасній культурі та філософсько-гуманітарному знанні: лінгвістичний, онтологічний, комунікативний, постметафізичний, діалогічний іконічний тощо.

Дати загальну характеристику «Антропологічного повороту» у комплексі фундаментальних поворотів, які спостерегаються в сучасній культурі та філософсько-гуманітарному знанні: лінгвістичний, онтологічний, комунікативний, постметафізичний, діалогічний іконічний тощо.

Виконання цього завдання передбачає засвоєння матеріалу навчального посібника та інших публікацій (більшість з них наведена в списку літератури:

- *Голубович И. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А. Проблемы современной антропологии. Одесса, 2015. (глава 2. «Антропологический поворот I», «Антропологический поворот II»).*
- *Голубович И. В. «Экзистенциальная социальная онтология»: Проект М. В. Верникова в контексте антропоонтологического поворота в современной украинской философии// Актуальні проблеми духовності. Збірка наукових праць. Вип. 14. – 2013. – С. 83 – 93.*
- *Голубович И. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А. Современные дискуссии об актуальности знания о человеке: «Антропология умерла. Да здравствует антропология»// Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – 2016. – Вип. 1(10) – С. 154-158.*

- Голубович И. В. Ситуации», «повороты», «смерти» в языке описания современной культуры//VII Уйомовські читання (2019). Матеріали наукових читань пам'яті Авеніра Уйомова / відп. ред. К. В. Райхерт. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. С. 18-22.

Звернути особливу увагу на розрізнення двох ракурсів антропологічного повороту.

1. Радикальні зміни загального стану сучасної культури, її світоглядного фону, умонастрою, самосвідомості людини та людства.

2. Новий стан самого антропологічного знання, нова ситуація в гуманітарному знанні, в полі наук, які мають загальну назву Humanities.

В. Завдання на засвоєння базових термінів та понять курсу

В. 1. Використовуючи розділ «Базові терміни та поняття курсу», аспірант повинен створити власний глосарій з філософії культури та філософської антропології, спираючись на сучасні вітчизняні і зарубіжні інформаційно-довідкові та енциклопедичні джерела. З розмаїття визначень та дефініцій аспірант має обрати такі, що відповідають проблемному профілю його дисертаційного дослідження.

В.2. В розділі «Базові терміни та поняття курсу» ми навели тематичний поняттєво-термінологічний корпус з книги «Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей». Необхідно обрати два поняття (орієнтовно – одне з царини філософської антропології, друге – з царини філософії культури. Розуміємо, що в поняттєвому полі цей поділ є умовним). Далі треба зробити покроковий аналіз представленої в «Єврословнику» моделі: а) тлумачення терміну в різних мовах (грецька, латина, українська, англійська, французька, німецька тощо); б) елементи смислової неперекладності з різних мов; в) формування філософського поняття-терміну-категорії та перше введення в обіг саме у філософському сенсі; г) узус поняття, його контексти; г) робота з конкретним фрагментом наукового тексту, для якого обраний термін є ключовим;

е) доповнити словникову статтю власними додатками (сучасне контекстуальне тлумачення, нові обрії неперекладності, фрагменти тексту за власним вибором, критичний аналіз і майже аргументоване спростування моделі Б. Касен та її однодумців, серед яких відомі українські філософи – К. Сігов, О. Хома, О. Паніч, Д. Морозова, А. Баумейстер та ін.). Зауважимо, що «Європейський словник філософії...» був запланований як відкритий проект, з гнучкою архітектонікою, який постійно добудовується, особливо силами молодих дослідників нової генерації, якими є головні адресати наших методичних рекомендацій. Успішно виконані роботи в цьому напрямку будуть представлені українській редакційній колегії «Єврословника...», висловлені аспірантами думки та критичні зауваження будуть враховані в наступних томах. За думкою ініціаторів українського проекту, саме п'ятий (останній у паперовому вигляді) том має стати майданчиком для презентації найсучасніших термінів, філософських неологізмів, а також філософсько-лінгвістичної майстерності молодих філософів України.

Список використаної та рекомендованої літератури та джерел Методичне забезпечення

Ангелов Г. В., Буценко И. Н., Голубович И. В. (2017) и др. Общество и личность в отражении теоретической и прикладной социологии: Научно-учебное пособие / Под общ. ред. Г. В. Ангелова. Одесса: Изд-во КП ОМД, 2017. (Гриф МОН Украины).

Голубович И. В. (2015) Основы теоретической биографистики. Учебное пособие. (для магистров философских ф-тов) Одесса: Изд. «Акватория», 2015. Режим доступа: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9333/1/biografistika.pdf>.

Голубович И. В., Петриковская Е. С., Тихомирова Ф. А. (2015) Проблемы современной антропологии. Ч. 1. Самоопределение современной антропологии. Структура антропологического знания. Учебное пособие (для студентов философских факультетов). Одесса: Изд. «Акватория», 2015. Режим доступа: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9376/1/antropologiya.pdf>

Голубович И. В., Петриківська О. С., Левченко В. Л. (2020) Стратегії сучасної філософської антропології та філософії культури: Методичні рекомендації з курсу для самостійної роботи аспірантів спеціальності 033 «Філософія». Одеса, Печатний дом, 2020.

Петриківська О. С. (2019) Культурна антропология. Навчально-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2019.

Человек: Постигание простоты в беспредельной сложности: научно-учебное издание (2013) / Отв. ред. Г. В. Ангелов/ Авторы разделов: Г. В. Ангелов, И. В. Голубович и др./ Одесская академия пищевых технологий им. М. Ломоносова. Одесса: КП „Одеська міська типографія”, 2013.

Рекомендована література та джерела

Основна

Вульф К. (2008) Антропология: История, культура, философия / Пер. с нем. Г. Хайдаровой. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2008.

Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей (2009-2016).. Під керівництвом Б. Кассен (Сорбона, Париж); укр. переклад та редакція К. Сігов (Україна, НаУКМА). В 4-х т. К.: Дух-і-Літера, 2009-2016.

Табачковський В. Г. (2005) Полісутністне Номо: філософсько-мистецька думка в пошуках “неевклідової рефлексивності”. К.: Видавець ПАРАПАН, 2005

Основи практичної філософії (2016). Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Наук. ред. А. М. Лой. К.: Бізнес-Поліграф, 2016.

Шабанова Ю. О. (2019) Філософія культури: Підручник. Дніпро: ЛІРА, 2019. (Режим доступа: http://filosof.nmu.org.ua/ua/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8_%D0%A8%D0%90%D0%91%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%902019_%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf)

Гоцуляк О. Б. (2015) Філософська антропология: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені

Василя Стефаника, 2015. (Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/2812.pdf>.)

Докса (2015.a). Збірник наукових праць з філософії та філології. Vol. The Borders of Europe. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. № 1(23) (англійська мова).

Докса.(2015b) Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Герменевтика тексту та герменевтика долі. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. № 2(24).

Докса (2016a). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Сміх у світлі смислу. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. № 1(25).

Докса (2016b). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Гуманітарний дискурс. Дисциплінарність. Міждисциплінарність. Трансдисциплінарність. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. № 2(26).

Докса (2017a). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Пам'ять і ідентичність. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. № 1(27).

Докса(2017b). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Пам'ять і забуття. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. № 2(28).

Докса (2019a). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Сміх та сміхова культура. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. № 1(31).

Докса (2019b). Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. Репрезентація міста в культурних, історичних і соціальних практиках. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. № 2(32).

Кирилюк О.(2008) Світоглядні категорії граничних підстав в універсальних вимірах культури. Одеса: ЦГО НАНУ/АВТОГРАФ, 2008.

Попович М. В. (2016). Бути людиною. – Видання 3-є, перероблене. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 336 с.

Філософська думка (2019). Український науково-теоретичний часопис. Вип. Інакший досвід. 2019. № 3. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2019-no3>)

Філософська думка (2014). Український науково-теоретичний часопис. Вип. Культурні контексти мислення. 2014. № 3. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2014-no3>)

Філософська думка (2012c). Український науково-теоретичний часопис. Вип. Інтелектуальна біографія. 2012. № 6. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2012-no6>)

Філософська думка (2012b). Український науково-теоретичний часопис. Вип. Філософія та особистість. 2012. № 5. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2012-no5>)

Філософська думка (2012a). Український науково-теоретичний часопис. Вип. (Само)свідомість. 2012. № 2. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2012-no2>)

Філософська думка (2011). Український науково-теоретичний часопис. Вип. Єдність світу та розмаїття культур. 2011. № 4. (режим доступу: <https://journal.philosophy.ua/issue/2011-no4>)

Фюрст М., Тринкс Ю. (2018). Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. К: ДУХ І ЛІТЕРА, Інститут релігійних наук св. Фоми Аквінського, 2018.

Хамітов Н. В. (2017) Філософська антропологія: Від теоретичного до практичного повороту. К.:КНТ, 2017.

Додаткова

Бахманн-Медик Д. (2017) Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре. М. : НЛЮ, 2017.

Булатов М. О., Загороднюк В. П., Малеев К. С., Солонько Л. А.(2001) Філософська антропологія в контексті сучасної епохи. К.: СтилоС, 2001.

Гатальська С. М. (2005) Філософія культури : підручник. Київ : Либідь, 2005.

Голубович И. В.(2008) Биография: силуэт на фоне Humanities (методология анализа в социогуманитарном знании): Монография. Одесса: ФЛП Фридман, 2008.

Гуманитарная экспертиза: институции и практики (2019) // Человек.RU. Гуманитарний альманах. Вып. № 14.2019. Режим доступа: <https://www.philosophy.nsc.ru/publications/journals/chelovek.ru/archive>

Гуревич П. С. (1995) Философия культуры. М. Аспект-Пресс, 1995.

Каган М. С.(1996) Философия культуры. – СПб., ТОО ТК "Петрополис", 1996.

Колізії антропологічного розмислу (2002) / За ред. В. Г. Табачковського К.: Ін-т філософії НАН України, 2002.

Колінько М. В. (2019) Міжкультурна комунікація: топологічний вимір : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.

Крымский С. Б., Парахонский Б. А., Мейзерский В. М. (1993) Эпистемология культуры. К.: Наукова думка, 1993.

Подорога В. Словарь аналитической антропологии. URL: http://thelib.ru/books/podорога_v_a/slovar_analiticheskoy_antropologii-read-2.html

Степин В. С. (2016) Философская антропология и философия культуры. Избранное. М.:Академический проект, 2016.

Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С.(2000) Історія філософії: Проблема людини: Навч. посібник. - К.: Наук.думка. 2000.

Людина в есенційних та екзистенційних вимірах(2004)/ В. Табачковський, А. Дондюк, Г. Шалашенко та ін. К.: Наукова думка, 2004.

Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи (2005) / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін. К.: Наукова думка, 2005.

Нестеренко В. Г. (1995) Вступ до філософії: Онтологія людини. К.: Абрис. 1995.

Поздняков Э. А. (2015) Философия культуры. Изд. 2-е, исп. и доп. Москва : Весь мир, 2015. Смирнов С. А. (2004) Современная антропология: аналитический обзор // Человек. 2003. №№ 4-5; 2004. №№ 1-3.

Философская антропология (2017). Словарь. / Под. ред. Н. В. Хамитов. в соавторстве с С. Крыловой, Т. Розовой, С. Миневой, Т. Лютым и др. 4-е издание, исправленное и дополненное, К.: КНТ, 2017.

Эванс-Причард Э.(2003) История антропологической мысли / пер. с англ. А. Л. Елфимова ; ст. А. А. Никишенкова. М. : Восточная литература, 2003. 358 с.

Допоміжна література (для індивідуальних завдань і самостійної роботи)

В цьому структурному фрагменті наведені результати ретельного аналізу літератури з курсу, систематизованої за такими змістовними рубриками

1. Сучасна зарубіжна література.
2. Сучасна вітчизняна література
3. Праці викладачів факультету історії і філософії (кафедра філософії та кафедра культурології), які наявні у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
4. Класичні тексти.

Здобувач повинен створити власний перелік необхідних джерел на підставі наведеного списку допоміжної літератури з урахуванням дослідницьких інтересів та тематичної спрямованості дисертаційного дослідження.

А) Філософія культури

А.1. Сучасна зарубіжна література

Антология исследований культуры. (1997). Т. 1. Интерпретация культуры. СПб.: Университетская книга, 1997.

Александр Дж. С. (2007) Аналитические дебаты: Понимание относительной автономии культуры // Социологическое обозрение. 2007. Т. 6, № 1. С. 17–37.

Дескола, Ф. (2012) По ту сторону природы и культуры / Филипп Дескола; перевод с франц. О. Смолицкой (Предисловие; главы 1—3), С. Рындина (главы 4—15; эпилог; примечания; указатель); под общей редакцией С. Рындина. М.: Новое литературное обозрение, 2012.

Ионин Л. Г. (2004) Социология культуры : учеб. пособ. для вузов. М. : ГУ ВШЭ, 2004

Коган Л. Н. (1993) Теория культуры : учеб. пособие. Екатеринбург : УрГУ, 1993. 160 с.

Садохин А. П. (2011) Межкультурная коммуникация : учеб. пособие. М. : Альфа-М ; ИНФА-М, 2011.

Смирнов А. В. (2015) Сознание. Логика. Язык. Культура. Смысл. М.: Языки славянской культуры, 2015.

Степин В. С. (1999) Культура // Вопр. философии. 1999. № 8. С. 61–71.

- Степин В. С. (2011a).* Философский анализ мировоззренческих универсалий культуры // Гуманитарные науки. 2011. № 2.
- Степин В. С. (2018)* Человек. Деятельность. Культура. СПб : СПб ГУП, 2018.
- Степин В. С. (2011b)* Цивилизация и культура. СПб : СПб ГУП, 2011.
- Тавризян Г. М. (1989)* О. Шпенглер, Й. Хейзинга: две концепции кризиса культуры. М.: Политиздат, 1989.
- Танатография Эроса (1994).* М., СПб. : Мифрил, 1994.
- Хофстеде Г. (2014)* Параметры количественной характеристики культур / пер. с англ. В. Кашкина// Язык, коммуникация и социальная среда. 2014. № 12. С. 9–49.
- Johansson M. (2018)* The particular politics of the home. Domestication and parental practices of digital games in everyday life / Media and Communications MSc. Sweden : Lund University, 2018. 85 p.
- Lovink G.* Zero comments: blogging and internet culture. New York : Routledge, 2007. 312 p.
- Lury C., Parisi L., Terranova T. (2012)* Introduction: The becoming topological of culture // Theory, Culture & Society: Topologies of Culture. 2012. Vol. 29 (4–5). P. 3–35.
- Martin H.* Dealing with Reverse Culture Shock. *Breaking Trail* : website. URL: <http://brktrail.com/rshock>
- Storti C. (2011)*The Art of Coming Home. Boston, MA : Nicholas Brealey Publishing, 2011. 232 p.
- Ward C., Bochner S., Furnham A. (2005)*The Psychology of Culture Shock. Philadelphia : Taylor & Francis e-Library, 2005. 371 p.
- Watson A. J. (2006)* Marginal Man. The Dark Vision of Harold Innis. Toronto : University of Toronto Press, 2006. 433 p.

А.2. Сучасна вітчизняна література

- Аляев Г. Є. (2015)* З історії філософії діалогу у ХХ столітті (Розенцвайг, Ебнер, Франк, Розеншток-Хюссі) // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація : науково-практ. філос. журнал. 2015. № 8. С. 166–172.
- Бойко О. (2017)* Час у соціокультурному вимірі // Практичні аспекти філософії часу : монографія / за ред. Є. О. Лебеда. Суми : Сумський держ. ун-т, 2017. С. 49–67.
- Бойченко М. І.* Комунікативна парадигма дослідження культури // Українські культурологічні студії. 2018. Т. 1, вип. 2. С. 5–9.
- Бистрицький Е. К. (1995)* Культура як світ національного буття // Філософська і соціологічна думка. – К., 1995. – № 1, 2.
- Верменич Я. В. (2018)* Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України / відповід. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.
- Волковинська В. О. (2015)* Публічне і приватне: необхідність кордонів чи криза інтерпретації // Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 46–50.
- Даниленко О. (2015)* «Возвращающийся домой» в современной Украине: постановка проблемы. Український соціологічний журнал. 2015. № 1–2. С. 28–33.

- Дмитренко М., Іваннікова Л. та ін. (1994) Українські символи. К. : Народознавство, 1994.*
- Добролюбська Ю. А. (2010) Філософія історії: Типи та моделі. Одеса: Астропринт, 2010.*
- Додонова В. І. (2011) Постнекласичний дискурс соціальної раціональності : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2011.*
- Домніч С. П. (2015) Соціокультурна комунікація: філософсько-антропологічний аналіз мовленнєвих практик у міжкультурній взаємодії : автореф. дис. ... к. філос. наук. : 09.00.04. Харків, 2015.*
- Донникова И. А. (2011) Культурогенная сущность социальной самоорганизации: Монография. Одесса: Печатный дом, 2011.*
- Єрмоленко А., Кебуладзе В. (2016) Проблеми перекладу понять, похідних від слова «Welt» в етиці, практичній філософії та соціології // Філософська думка. 2016. № 3. С. 117–118.*
- Ідея культури: виклики сучасної цивілізації(2003) / Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець. Київ : Альтерпрес, 2003.*
- Історична міфологія в сучасній українській культурі. (1998) Матеріали досліджень. К.: Наукова думка, 1998. Вип. 1, 2.*
- Історія світової культури : навч. пос. для студ. гуманіт. спец. вузів (2002) / Л. Т. Левчук, В. С. Гриценко, В. В. Єфименко та ін. Київ : Либідь, 2000.*
- Кирилюк А. (1998) Универсалии культуры и семиотика дискурса. Новелла. Одесса: Друк, 1998.*
- Кирилюк О. С.(2005) Універсалії культури та семіотика дискурса. Казка та обряд. Одеса: ЦГО НАН України: Автограф, 2005.*
- Кирилюк О. С. (2013) Прологомени до універсально-культурного покажчика фольклорних та літературних мотивів // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Т. 1. 2013. № 1. С. 84-95.*
- Кирилюк О. С. (2019) Універсально-культурні аспекти в дослідженнях сміху у часописі «Докса» // Докса. Зб. наук. праць х філософії та філології. 2019. № 1. С. 8-19.*
- Кирилюк О. С. (2019) Структури історичної пам'яті українства – основа національної ідентичності як об'єкти асиміляторських атак // Гілея. 2019. Т. 144. № 5. С. 48-52.*
- Колінько М. В. (2017) Очасовлення культурного простору // Практичні аспекти філософії часу : монографія / за ред. Є. О. Лебеда. Суми : Сумський держ. ун-т, 2017. С. 39–49.*
- Колінько М. В. (2017) Трансгресивність моди: топологічний простір суспільства споживання. Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практ. журнал. 2017. № 20. С. 46–49.*
- Колінько М. В. (2018) Вплив культурних контекстів на міжкультурну комунікацію // Світогляд. Філософія. Релігія: зб. наук. праць. 2018. Вип. 13. С. 108–116.*

- Колінько М. В. (2019) Не-місця культурного простору: блукання за межами власного місця. Культурологічний вісник : Науково-теорет. щорічник Нижньої Наддніпрянищини. 2019. Вип. 39, т. 1. С. 70–76.*
- Колінько М. В., Скіртач В. М. (2014) Буття людини у період культурної трансформації (репрезентація концепції Е. Дюркгейма). Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. 2014. Вип. 82 (№ 3). С. 232–235.*
- Колінько М. В. (2017) Розвідки культурного порубіжжя: border, boundary, frontier studies. Схід: аналітично-інформац. фаховий наукометр. журнал. 2017. № 2 (148). С. 91–95.*
- Колінько М. В. (2019) Дискурс-аналіз у дослідженні міжкультурної комунікації. Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. 2019. Вип. 141 (№ 2), ч. 2. Філософські науки. С. 69–72.*
- Колінько М. В. (2019) Міжкультурна комунікація: від розрізнення до включення//Intercultural Communication. 2019. Vol. 6 (1). P. 189–212.*
- Колінько М. В. (2019) Гетеротопии на проблемной карте культуры. The European Journal of Humanities and Social Sciences. 2019. Vol. 2. P. 141–147.*
- Кримський С. Б. (1998) Архетипи української культури // Вісник НАН України. 1998. № 7-8. С. 74-87.*
- Кримський С. Б. (2008) Під сигнатурою Софії. К. : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008.*
- Кримський С. Б. (2003) Проект і проектування в сучасній цивілізації // Метод проектів: Традиції, перспективи, життєві результати. К., 2003. С. 6-15.*
- Кримський С. Б. (1996) Ціннісно-смісловий універсум як предметне поле філософії // Філосо. і соціологічна думка. 1996. № 3–4. С.102–116.*
- Кордон М. В. (2002) Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. Київ : Центр учбової літератури, 2002. 508 с.*
- Лук'янець В. С., Соболев О. М. (1998) Філософський постмодерн. К.:Абрис, 1998.*
- Манакін В. М. (2012) Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2012.*
- Найдорф М. И. (2005) Введение в теорию культуры. Основные понятия культурологи. Одесса: Друк, 2005.*
- Найдорф М. И. (2004) Введение в теорию культуры. Историко-культурный процесс. Одесса: Optimum, 2004.*
- Найдорф М. И. (2013). Очерки современной массовой культуры. Одесса: ВМВ, 2013.*
- Поліщук О. (2017) Філософський аналіз культури як засіб творення колективної дії та конструювання майбутнього // Філософія і політологія в контексті сучасної культури / Дніпров. нац. ун-т імені Олеся Гончара. 2017. Вип. 1 (16). С. 82–89.*
- Поплавська А. В. (2018) Феномен гостинності в українському та зарубіжному культурознавстві. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 168–173.*
- Сильвестров В. В. Про походження універсального тексту сучасної культури// Філосо. і соціологічна думка. 1990. № 6. С. 96–106.*

Сауленко Л. Л. (2001) Мы наш, мы новый мир построим. Мифология тоталитарного искусства. – Одесса: Астропринт, 2001.

Пролеєв С. В. (2002). Національне буття: тотальність культури та альтернатива побуту // Філософська думка. К., 2002. № 6.

Універсальні виміри української культури(2000) Ред. О. С. Кирилук. Одеса: Друк, 2000.

Цивілізація: от локального к глобальному Граду (2008) : монографія / отв. ред. Р. А. Додонов. Донецк : ДонНТУ, УНИТЕХ, 2008.

Фесенко Г. Г. (2018) Культурфілософські дискурси міських ландшафтів : дис. ... д-ра філос. наук : 26.00.01. Харків ; Київ, 2018. 421 с.

Kolinko M. (2019) Nomadism as a way of being of the immigrants and internally displaced persons. *EUREKA: Social and Humanities*. 2019. No. 2. P. 56–62.

Rayhert K. (2015) The Social Criticism of Australian Roadkill Culture in George Miller's "Mad Max" Series // Доґа (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології. Випуск 24. Герменевтика тексту та герменевтика долі. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2015. С. 237–245.

А.3. Праці викладачів факультету історії і філософії (кафедра філософії та кафедра культурології), які наявні у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Барінова Я. Д. , Голубович І. В. (2016) New Media Art и «постдиаспорная идентичность: теоретически е и эстетические поиски Ольги Киселевой // Проблеми культурної ідентичності в акутальному мистецтві та музейній практиці. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 14-16 вересня 2016 р. Одеса, 2016. С. 6-7.

Богата Л. М. (2015a) Методологія постмодерну : Методичні рекомендації з курсу для самостійної роботи студентів спеціальності 7.02010101 / 8.02010101 «Культурологія» / Л. М. Богата. Одеса : Печатний дом, 2015.

Богата Л. М. (2015b) Інноваційний характер категорій сучасної гуманітаристики : Методичні рекомендації з курсу для самостійної роботи студентів спеціальності 7.02010101 / 8.02010101 «Культурологія». Одеса : Печатний дом, 2015.

Богатая Л. Н. (2018) Макроисследования философской культуры // Уёмовские чтения VI (2018): материалы научных чтений памяти Уёмова / отв. ред. К. В. Райхерт; философ. ф-т ОНУ им. И. И. Мечникова. Одесса, 2018. С. 12-15.

Богата Л. Н. (2019) Национальные философские сообщества как объекты и субъекты заботы // Культура украинских философских сообществ: ситуация трансформации: [коллективная монография] / ред. кол. Л. Н. Богатая, И. В. Голубович, К. В. Райхерт; отв. ред Л. Н. Богатая. Одесса. : Печатный дом, 2019. С. 130-143.

Богата Л. М. (2017) Роздуми про дві «вакхічні краплі» Ортеги-і-Гасета // Хосе Ортега-і-Гасет: життя, історичний розум і ліберальна демократія : монографія / заг. ред.: М. Марчук, Х. Боладо. – Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т, 2017. – 824 с. – С. 151-169.

- Голубович И. В. (2004a)* Биографический акт: на острие жизни и письма (соотношение нарративного и экзистенциального измерений) // Філософські пошуки. Вип. XVII-XVIII. Львів – Одеса, 2004. С. 588 – 597.
- Голубович И. В. (2008)* Біографія як соціокультурний феномен: методологія аналізу в гуманітарному знанні // Філософська думка. 2008. № 4. С. 122-136.
- Голубович И. В. (2004b)* Инварианты и тексты культуры в свете «ситуации человека» // Докса. Зб. наук. праць з філософії та філології. Вип. 6. Мова, текст, культура. Одеса: ОНУ ім. І.І.Мечнікова, 2004. С. 222 – 231.
- Голубович И. В. (2011)* «Конец истории» и «конец прогресса» сквозь призму «утопического соблазна»: аргументы и контраргументы Георгия Флоровского // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. Збірник. наук. праць. Вип. 3. Одеса, 2011. С. 96 – 102.
- Голубович И. В. (2007)* Обоснование «наук о духе» у В. Дильтея и становление биографического подхода в современной гуманитаристике // Вісник Одеського національного університету. Т. 12. Вип. 13: Філософія. Одеса, 2007. С. 59 – 68.
- Голубович И. В. (2006a)*. Смех Демокрита и слезы Гераклита: смеховое начало в античной биографии // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 9. Семантичні й герменевтичні виміри сміху. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006. С. 162 – 173.
- Голубович И. В. (2006b)*. "Третье пространство автобиографии": между философией и литературой // Sententiae. Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). Спецвипуск № 1. 2006. Філософія і космологія. Вінниця: Універсум, 2006. С. 231–242.
- Голубович И. В., Левченко В. Л. (2012)* Філософія – танок на канаті...// Філософська думка. 2012. № 1. С. 140 – 148.
- Голубович И. В. (2018a)* Ситуационные этюды о ситуации: философско-методологические и социокультурные смыслы // Срібний вік: діалог культур: Збірник наукових статей за матеріалами VI Міжнародної наукової конференції (19-20 жовтня 2017 р.), присвяченої пам'яті С. П. Ільйова: відп. редактор Н. М. Раковська. Одеса: Астропринт, 2018. С. 373-396.
- Голубович И. В. (2018b)* Философско-методологический и социокультурный смысл понятия «ситуация». Философский этюд // Человек. RU. Гуманитарный альманах. Институт философии и права Сибирского отделения РАН. 2018. № 13. С. 128-144.
- Голубович И. В. (2006c)* Экзистенциальное и нарративное измерение биографического акта // Исповедальные тексты культуры. Материалы международной научной конференции, Санкт-Петербург 18-19 ноября 2006 г. С.-Петербург: СПбГУ, 2006. С. 90-97.
- Довгополова О. А. (2007)* Другое, Чужое, Отторгаемое как элементы социального пространства : монография. Одесса : Фридман, 2007.
- Иудаика в Одессе (2013)*: Сборник статей по итогам работы программы по иудаике и израилюведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова/ редкол.: И. В. Голубович, О. А. Довгополова, Э. И. Мартынюк, Е. С. Петриковская. Вип. 2. Одеса: Фенікс, 2013.

- Иудаика в Одессе (2015)*: Сборник статей по итогам работы программы по иудаике и израилюведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова / редкол.: И. В. Голубович, О. А. Довгополова, Э. И. Мартынюк, Е. С. Петриковская. Выпуск 3. Одесса: Фенікс, 2015.
- Иудаика в Одессе (2017)*: Сборник статей по итогам работы программы по иудаике и израилюведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова / редкол.: И. В. Голубович, О. А. Довгополова, Э. И. Мартынюк, Е. С. Петриковская. Выпуск 4. Одесса: Фенікс, 2017.
- Иудаика в Одессе (2019)*: Сборник статей по итогам работы программы по иудаике и израилюведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова / редкол.: И. В. Голубович, О. А. Довгополова, Э. И. Мартынюк, Е. С. Петриковская. – Выпуск 5 – Одесса: Фенікс, 2019.
- Культура украинских философских сообществ: ситуация трансформации (2019)*: [коллективная монография] / ред. кол. Л. Н. Богатая, И. В. Голубович, К. В. Райхерт; отв. ред Л. Н. Богатая. Одесса.: Печатный дом, 2019. 244 с. (15.3 п.л.).(електронне видання
- Левченко В. Л. (2000)* Классическая рациональность и барочный стиль мышления // *Sententiae: наукови праці Спільки дослідників модерної філософії*. Вінниця: Універсум–Вінниця, 2000. № 2.
- Левченко В. Л. (2002a)* Этнический анекдот в национальной идентификации // *О природе смеха*. – Вып. 3. – Одесса, 2002.
- Левченко В. Л. (2002b)* Культурна ідентичність та основи культурних прав в суспільстві, що модернізується (пошук методології) // *Ідея правової держави: історія і сучасність*. Київ–Луганськ, 2002.
- „Мама городов Израилевых...” (2011)* Сборник статей по итогам факультатива по иудаике и израилюведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова / Под ред. О. А. Довгополова, М. Довев, И. В. Голубович, Э. И. Мартынюк, Е. С. Петриковская. – Одесса: ФОП Фридман О. С., 2011.
- Посвящения Марату. (2012)* Сборник статей памяти Марата Николаевича Верникова / Составители: Л. Н. Богатая, С. М. Повторева. – Одесса: Печатный дом, 2012.
- Райхерт К. В. (2008)* «Метрополис» Фрица Ланга, или обратная сторона «проекта модерна» Юргена Хабермаса // *Доґа (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології*. Выпуск 12. Німецька традиція в філософії, гуманітаристиці та культурі. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2008. С. 276–281.
- Райхерт К. В. (2012)* Образ японца в «Токіо Jokіo» // *Доґа (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип.18. Сміх у світі культури. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2012. С. 15–25.
- Райхерт К. В. (2018)* Постмодернистская теология супергеройского кинокомикса «Бэтмен против Супермена: на заре справедливости» Зака Снайдера // *Доґа (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип. 29 (1). Про сакральне-1. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018. С. 157–169.
- Райхерт К. В. (2005)* Проблема перевода изречения Анаксимандра как проблема реконструкции архаичной картины мира // *Доґа (Докса): збірник*

наукових праць з філософії та філології. – Вип.8. Грецька традиція в сучасній культурі. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2005. С. 150–160.

Райхерт К. В. (2017) Total Recall Пауля Верхувена: память, идентичность и эрозия реальности // Доξα (Докса): збірник наукових праць з філософії та філології. Випуск 2 (28). Пам'ять та забуття. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. С. 157–172.

Соболевская Е. К.(2015a) Искусство – Художник – Жизнь: неизбежность противоречий и пути примирений: Монография / Е. К. Соболевская. Одесса: Астропринт, 2010. .

Соболевская Е. К.(2002) Философско-эстетическая природа художественного творчества: Метод. указания по курсу эстетики для студентов гуманитарных и негуманитарных факультетов. – Одесса: Астропринт, 2002.

Соболевская Е. К. (2011a) Искусство и феноменология: Метод. указания для студентов гуманитарных факультетов. Одесса: Астропринт, 2011.

Соболевская Е. К. (2015b) Культура Серебряного века: Метод. указания для студентов-культурологов. Одесса: ОНУ им. И. И. Мечникова, 2015. – 35 с.

Соболевская Е. К.(2008a) Искусство и теургия в философско-эстетической концепции Вячеслава Иванова // Актуальні проблеми духовності: Зб. наук. праць. Вип. 9 / Криворізький держ. педагогічний ун-т. Кривий ріг, 2008. С. 323 – 336.

Соболевская Е. К. (2008b) Смех и благочестивая серьезность в фильмах А. Тарковского // Доξα/Докса: Збірник наукових. праць з філософії та філології. Вип. 13: Сміх та серйозність: множинність видів та взаємин. Одеса, 2008. С. 231 – 239.

Соболевская Е. К. (2008c) Реальность философско-эстетической утопии Вл. Соловьёва и пути её реализации // Философия и космология: Научно-теоретический сборник. Полтава: Полтавський літератор, 2008. С. 185 – 199.

Соболевская Е. К. (2009a) «Ты еси», или «Es, ergo sum» (Смерть Р.-М. Рильке в свете творческой установки М. Цветаевой) // Доξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. – Вип. 12: Німецька традиція в філософії, гуманітаристиці та культурі. Одеса, 2008 [2009]. С. 361 – 371.

Соболевская Е. С. (2009b) Кинематограф и действительность (Эстетическо-этический аспект) // Диалог. Карнавал. Хронотоп: Научный журнал. – 2009. - № 2 (42). – Москва, 2009. – С. 80 – 90.

Соболевская Е. К. (2010) A realibus ad realiora, или От реального к реальнейшему (К характеристике кинообраза Андрея Тарковского) // Актуальні проблеми духовності: Зб. наук. праць. Вип. 11. Кривий ріг: КДПУ, 2010. С. 147 – 159.

Соболевская Е. К. (2011b) Искусство и феноменология: Точки пересечений // Доξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. Вип. 14: Німецька феноменологічна традиція у філософії, гуманітаристиці та культурі. Одеса, 2011 [2009]. С. 68–76.

Соболевская Е. К. (2011c) Homo stalker, или Зона как поле охоты. К интерпретации фильма А. Тарковского «Сталкер» //Актуальні проблеми духовності: Зб. наук. праць. – Вип. 12. – Кривий ріг: КДПУ, 2011. С. 214 – 227.

Соболевская Е. К. (2011d) Андрей Тарковский и Серебряный век в перспективе современности // Гуманитарный часопис: Збірник наукових праць. – Харків: ХАІ, 2011. № 2. С. 118-128.

Соболевская Е. К. (2013) Феномен юродства в фильме А. Тарковского «Сталкер» / Елена Соболевская // Δοξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. – Вип. 16: Феномен сміху та сміхова культура. – Одеса, 2013 [2011]. – С. 228–239 (0,6 др. а.).

Соболевская Е. К. (2016a) Поэзия как умирание и упражнение в смерти (Цветаева versus Платон) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 17: Философия. Конфликтология. Культурология. Религиоведение. Вып. 2. Санкт-Петербург, 2016. С.50 – 62.

Соболевская Е. К. (2016b) Серебряный век как социально-историческая эпоха и культурно-исторический тип // Δοξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. – Одеса, 2016. Вип. 2(26): Гуманітарний дискурс: Дисциплінарність, Міждисциплінарність, Трансдисциплінарність. – С. 161–172.

Sobolevskaya E. K. (2018a) The destiny of language in the condition of exile (approaches to the problem) (на англ.) // Δοξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. Одеса, 2018. Вип. 1(29): Про сакральне. С. 103–111.

Соболевская Е. С. (2018b) Соотношение внутреннего и внешнего канона искусства (на материале философско-эстетического наследия Вяч. Иванова) // Δοξα/Докса: Зб. наук. праць з філософії та філології. Одеса, 2018. Вип. 2(30): Про сакральне. С. 129–140.

Шевцов С. П. (2011) Теория естественного состояния: Гоббс, Локк, Руссо // Sententiae. XXV (2/2011). С. 70 – 83.

Шевцов С. П. (2012) Теория естественного состояния: Ролз, Нозик, Бьюкенен // Sententiae. XXVI (1/2012). С. 82 – 94.

ЭСХАТОС (2011). Философия истории в предчувствии конца истории / Под ред. О. А. Довгополова, А. А. Каменских. – Одесса: ФОП Фридман О. С., 2011..

ЭСХАТОС - II (2012) Философия истории в контексте идеи «предела»: сб. статей/ Под ред. О. А. Довгополова, А. А. Каменских. Одесса: ФОП Фридман О. С., 2012.

Curriculum Vitae. (2010) Вып. 2: Творчество П. М. Бицилли и феномен гуманитарной традиции Одесского университета. Одесса: ФОП Фридман О. С., 2010.

Curriculum vitae. (2009) Вып. 1. Біографічний метод у гуманітарному знанні / [зб. наук. праць/ наук. ред. Довгополова О. А., Голубович І. В.] - Одеса: ФОП “Фридман”, 2009. - 220 с.

А.4. Класичні тексти

Бицилли П. М. (2012) Очерки теории исторической науки / Послеслов. Б. М. Каганович. СПб., 2012.

Бицилли П. М. (2006) Салимбене. Очерки итальянской жизни XIII века // Бицилли П. М. Избранные труды по средневековой истории: Россия и Запад. М.: 2006. С. 256-526.

- Бицилли П. М. (2000)* Трагедия русской культуры: Исследования. Статьи. Рецензии. М., 2000.
- Бицилли П. М. (2006)* Элементы средневековой культуры // Бицилли П. М. Избранные труды по средневековой истории: Россия и Запад. М.: 2006. С. 107-232.
- Бодрийяр Ж. (1995)* Система вещей. М.: Изд. «Рудомино», 1995.
- Выготский Л. С. (1982)* Мышление и речь // Выготский Л. С. Собр. соч. – Т. 2. – М.: Педагогика 1982.
- Гумбольдт В. (1985)* О духе, присущем человеческому роду // Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. С. 337–345; Характер языка и характер народа // Там же. С. 370–381.
- Гуссерль Э. (1995)* Кризис европейского человечества и философия // Культурология. XX век. Антология. М.: Юрист, 1995. С. 295–330.
- Кассирер Э. (2000)* Избранное: Индивид и космос (2000). М., СПб.: Университетская книга, 2000.
- Кассирер Э. (1988)* Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры // Проблема человека в западной философии. М.: Политиздат, 1988.
- Кассирер Э. (1995)* Философия символических форм. Введение и постановка проблемы // Культурология. XX век. Антология. М.: Юрист, 1995. С. 163–212.
- Кассирер Э. (1998)*. Символ // Філософсько-антропологічні читання'97. К.: Стилюс, 2000. С. 265–288.
- Лангер С. (2000)* Философия в новом ключе: Исследование символики, разума, ритуала и искусства. М.: Республика, 2000.
- Леви-Стросс К. (1993)* Структурная антропология. – М.: Главная редакция восточной литературы, 1983.
- Лосев А. Ф. (1982)* Знак. Символ. Миф. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982.
- Лотман Ю. М. (1993)* Избранные статьи. Т. 3. Таллинн: Александра, 1993.
- Риккерт Г. (1995)* Науки о природе и науки о культуре // Культурология. XX век. Антология. – М.: Юрист, 1995. – С. 60–103.
- Розеншток-Хюсси О. (2005)* Язык рода человеческого. М.–СПб.: Университетская книга, 2000.
- Финк Э. (1988)* Основные феномены человеческого бытия // Проблема человека в западной философии. М.: Политиздат, 1988. С. 357–403.
- Фрейд З. (2013)* Недовольство культурой. М.: Фолио, 2013.
- Фромм Э. (1994)* Анатомия человеческой деструктивности. М.: Изд. АСТ, 1994.
- Хейзинга Й. (1992)* Homo ludens // Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня. М.: Изд. АСТ, 1992. С. 5–240.
- Швейцер А. (1973)* Культура и этика. М.: Прогресс, 1973.
- Шпенглер О. (1991)* Закат Европы // Самосознание европейской культуры XX в. М., 1991. С. 23–68.
- Эко У. (1998)* Отсутствующая структура. СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1998.
- Юнг К. Г. (1993)* Архетип и символ. М.: Прогресс, 1993.
- Юнг К. Г. (1993)*. Человек и его символы. М.: Серебряные нити, 1997.
- Arendt H. (1998)* The Human Condition. University of Chicago Press, 1998.

Б) Філософська антропологія

Б. 1. Сучасна зарубіжна література.

Антропология искусства. Язык искусства и мера человеческого в меняющемся мире (2017). – М. : «Индрик», 2017.

Арутюнов С. А., Рыжакова С. И. (2004) *Культурная антропология*. М.: Весь мир, 2004.

Ассман А. (2019) *Права та обов'язки людини. В пошуках нового суспільного договору*. К. : Дух і Літера, 2019.

Ашмарин И. И., Юдин Б. Г. (1997) *Основы гуманитарной экспертизы* // *Человек*. 1997. № 3. С. 76-85.

Ашмарин И. И., Юдин Б. Г. (1997) *Человеческий потенциал: опыт гуманитарной экспертизы* // *Человек*. 1997. № 2. С. 76–85.

Бибихин В. В. (2014) *История современной философии (единство философской мысли)*. СПб. : Издательство «Владимир Даль», 2014.

Блуменберг Г. (2000) *Антропологічний підхід до сучасного значення риторики* // *Після філософії: кінець чи трансформація?* К. : Четверта хвиля, 2000. С. 371-403.

Братченко С. Л. (1999) *Введение в гуманитарную экспертизу образования (психологические аспекты)*. М. : Смысл, 1999.

Брейнингер О. (2013) *Картографирование микро- и макро изменений в современной славистике: полемика вокруг «антропологического поворота»* // *Новое литературное обозрение*. 2013. № 4. С. 15-28.

Бюхли В. (2017) *Антропология архитектуры / Пер. с англ.* Х. : изд-во «Гуманитарный Центр», Григорьева М. В., Гритчина О. В., 2017.

Вальдштейн М. (2012) «Новый поворот... что он нам несет?»: *Об антропологизме в гуманитарных науках* // *Новое литературное обозрение*. 2012. № 1. С. 58-65.

Визгин В. П. (1996) *Постструктуралистская методология истории: достижения и пределы* // *Одиссей. Человек в истории*. 1996. М. : Coda, 1996. С. 39-59.

Гетманн К. Ф. (1999) *От сознания к действию. Прагматические тенденции в немецкой философии первых десятилетий XX века* // *Логос*. № 1. 1999. С. 10-45.

Глебов С., Могильнер М., Семенов А. (2003) “The Story of Us”: *Прошлое и перспективы модернизации гуманитарного знания глазами историков*. [Электронный ресурс] // *Новое литературное обозрение*. 2003. № 59. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/59/gleb.html>

Годелье М. (2009) *Антропология сегодня важна как никогда (пер. В. Колесиной)* // *Социальная антропология во Франции. XXI век / Под ред. Елены Филипповой и Бориса Петрика*. М. : ФГНУ "Росинформагротех", 2009. С. 33-53.

Горан В. П. (1990) *Древнегреческая мифологема судьбы*. Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1990.

Грозина Н. А. (2005) *Эволюция подхода к теме субъекта в философии М. Фуко* // *Философия: история и современность*. 2004-2005. Сборник научных трудов. Новосибирск – Омск, 2005. С. 333-343.

- Грякалов Н. А. (2015) Жребии человеческого. Очерк тотальной антропологии. СПб. : Дмитрий Буланин, 2015.*
- Грякалов Н., Положенцев А. (2019) Сны бытия (очерки по антропологии науки). М.; СПб. : Университетская книга, Центр гуманитарных инициатив. 2019. 416 с.*
- Грякалов Н. А. (2007) Фигуры террора. СПб. : Изд-во СПбГУ, 2007.*
- Гуревич А. Я. (1993) Исторический синтез и Школа «Анналов» / А. Я. Гуревич. М.: «Индрик», 1993.*
- Гуревич А. Я. (2005) История в человеческом измерении (Размышления медиевиста) [Электронный ресурс] // Новое литературное обозрение. 2005. № 75. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/75/gu4.html>*
- Гуревич А. Я. (1989) К читателю // "Одиссей. Человек в истории" 1989. - М., 1989. - С. 5-10.*
- Гуревич П. С. (2013) Философская интерпретация человека. СПб. : Петроглиф, 2013.*
- Дельеж Р. (2008) Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. К. : Вид. дім. «Київо-Могілянська академія», 2008.*
- Деннет Д. (2017) Сладкие грёзы : Чем философия мешает науке о сознании. Пер. с англ. / Под ред. М. О. Кедровой; вступ. сл. Д. Б. Волкова. – М. : УРСС : ЛЕНАНД, 2017.*
- Дорофеев Д. Ю. (2004) Хайдеггер и философская антропология // Мартин Хайдеггер: Сб. статей / Сост. Д. Ю. Дорофеев. СПб. : РХГИ, 2004. С. 368 – 397.*
- Дьяков А. В. (2010) Мишель Фуко и его время. СПб. : Алетейя, 2010.*
- Евлампиев И. И. (2000) Метафизика человека в русской и западноевропейской философии конца XIX – начала XX века. Автореферат докт. диссертации. СПб., 2000. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/metafizika-cheloveka-v-russkoi-i-zapadnoevropeiskoi-filosofii-kontsa-xix-nachala-xx-veka#ixzz3MTV6rpYV>*
- Емельянов В. В. (2013) Антропологический поворот в науках о Древнем Востоке (на примере ассириологии) // Вопросы философии. 2013. № 2. С. 136-147.*
- Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А. (2008) Комплексная гуманитарная экспертиза: методология и смысл. – М. : Смысл, 2008.*
- Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А. (2006) Методические вопросы подготовки специалистов по гуманитарной экспертизе // Экспертиза в социальном мире: от знания к деятельности/ Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. М. : Смысл, 2006. С. 428 – 442.*
- Иванченко Г. В., Леонтьев Д. А., Сафуанов Ф. С., Тульчинский Г. Л. (2005). К системной методологии комплексной гуманитарной экспертизы // Труды Ярославского методологического семинара. Том 3: Методы психологии / Под ред. В. В. Новикова и др. Ярославль : МАПН, 2005. С. 89–110.*
- Каприо С. (2013) Религиозный опыт в русской и западной антропологии // Богословие личности / Под ред. Алексея Бодрова и Михаила Толстолуженко (Серия «Современное богословие»). М. : Издательство ББИ, 2013. С. 28-41.*

- Кастру, Эдуарду Вивейруш де. (2017) Каннибальские метафизики. Рубежи постструктурной антропологии / Э. В. де Кастру. М. : Ад Маргинем Пресс, 2017.*
- Князев М. М. (1991) Бубер. Проблема человека// Новый мир. 1991. № 12.*
- Кон, Эдуардо (2018). Как мыслят леса: к антропологии по ту сторону человека / Эдуардо Кон. – М. : Ад Маргинем Пресс, 2018.*
- Колесников А. С. (2000) Становление проблемы субъекта: от Декарта до современной философии // Формы субъективности в философской культуре XX века. СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. С. 10–25.*
- Корольков А. А. (2002) Духовная антропология. СПб. : Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 2005.*
- Кром М. М. (2000) Историческая антропология. Пособие к лекционному курсу. / Кром М. М. - СПб. : Дмитрий Буланин, 2000. - 80 с.*
- Латур Б. (2014) Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию / пер с англ. И. Полонской; под ред. С. Гавриленко. М. : Изд. дом Высшей школы экономики. 2014. 384 с.*
- Мазин В. (2018) Машина влияния. М. : Издательство Института Гайдара, 2018.*
- Марков Б. В. (1995) Антропологический поворот в философии XX века / Борис Васильевич Марков // Очерки социальной антропологии / Отв. ред. В. В. Шаронов. СПб. : Изд-во СПбГУ, 1995. С. 18–29;*
- Марков Б. В. (2014) Культурные технологии «антропогенеза» (качественный подход) // Международный журнал исследований культуры. - № 2 (15). – 2014: *Антропологический поворот*. [Электронный ресурс]// Режим доступа: <http://culturalresearch.ru/ru/archives/95-antropturne>*
- Марков Б. В. (2017) Философская антропология. Учебник для вузов. 3-е изд. СПб. : Питер, 2017.*
- Марков Б. В. (1999) Философская антропология. СПб. : Лань, 1999.*
- Маяцкий М. (2020) Ad hominem и обратно [Текст] / М. Маяцкий; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2020.*
- Мильян-Пуэльес А. (2018) Структура субъективности / Пер. с испанского, послесловие Г. В. Вдовина. М. : СПб. : Центр гуманитарных инициатив, 2018.*
- Мы все в заботе постоянной (2015) Мы все в заботе постоянной... Концепция заботы о себе в истории педагогики и культуры. Материалы Международной конференции памяти философа, социолога, психолога Г. В. Иванченко (1965–2009) (НИУ ВШЭ, Москва, 9–11 сентября 2015). Под ред. М. А. Козловой и В. Г. Безрогова. Часть 1: Постоянство пребывания с собою. М. : Канон+, 2015.*
- Лановой В. Е. (2003) Быть в нужное время в нужном месте. Динамический судьбоанализ. М. : Астрель, 2003.*
- Лекторский В. А. (2004) Умер ли человек? // Человек. 2004. № 4. С. 10-16.*
- Лекторский В. А. (2010) Субъект // Новая философская энциклопедия: В 4 тт. - М. : Мысль, 2010. С. 659-660.*
- Наваррия Д. (2016). Символическая антропология. Человек религиозный и его опыт священного. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016.*

- Неретина С. С., Никольский С. А., Порус В. Н. (2019)* Философская антропология Андрея Платонова. М. : ИФ РАН, 2019
- Носенко-Штейн Е. Э. (2009)* Введение: антропология и иудаика - возможен ли симбиоз? // Этнографическое обозрение 2009. № 6. С. 3-7.
- Оже М. (2017)* Не-места. Введение в антропологию гипермодерна / Марк Оже; пер. с франц. А. Ю. Коннова. М. : Новое литературное обозрение, 2017.
- Персональность (2007):* Персональность. Язык философии в русско-немецком диалоге [Научный сборник] / Под ред. Н. С. Плотникова и А. И. Хаардта при участии В. И. Молчанова. – М. : Модест Колеров, 2007.
- Платт К. М. Ф. (2010)* Зачем изучать антропологию? Взгляд гуманитария: Вместо манифеста / Авториз. пер. с англ. А. Маркова // Новое литературное обозрение. 2010. № 106. С. 13—26.
- Плотников Н. С. (2000)* Жизнь и история. Философская программа Вильгельма Дильтея. – М. : Дом интеллектуальной книги, 2000.
- Подорога В. А. и др (2017).* Антропограммы. Опыт самокритики. С приложением дискуссии / Валерий Подорога. СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2017.
- Подорога В. А. (1995а)* Выражение и смысл. Ландшафтные миры философии. М. : AdMarginem, 1995.
- Подорога В. А. (1995b)* Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. М. : Ad Marginem, 1995.
- Подорога В. А. (2006)* Мимезис. Материалы по аналитической антропологии литературы. Т. 1. Н. Гоголь. Ф. Достоевский. М. : Культурная революция, Логос, Logos-altera. 2006.
- Подорога В. А. (1995)* Феноменология тела. Введение в философскую антропологию. М. : Ad Marginem, 1995.
- Поселягин Н. (2012)* Антропологический поворот в российских гуманитарных науках // Новое литературное обозрение. 2012. № 113. С. 27-36.
- Поліщук Я. (2019)* Фронтірна ідентичність. Одеса ХХ ст. / Пер. с польск. К. : Дух і Літера, 2019.
- Прохорова И. (2009)* Новая антропология культуры: Вступление на правах манифеста // Новое литературное обозрение. - 2009. - № 100. - С. 9-16.
- Психолого-педагогическая диагностика в образовании. (2003)* Опыт гуманитарной экспертизы / Отв. ред. Б. Г. Юдин; ред.-сост. Е. Г. Юдина. М. : Ин-т человека РАН; МГППУ, 2003.
- Резник Ю. М. (2017)* Феноменология человека: бытие возможного: монография. М. : Канон+ РООИ «Реабилитация», 2017.
- Резник Ю.М. (2018)* Мир человека (событийный подход). М. : ИФ РАН, 2018.
- Репина Л. П. (1990)* Социальная история и историческая антропология: новейшие тенденции в новейшей британской и американской медиевистике. [Электронный ресурс] // Одиссей. Человек в истории. 1990. – Режим доступа: http://krotov.info/libr_min/15_o/di/ssey_1990_06.htm

- Российская антропология и “онтологический поворот”* / отв. ред. С. В. Соколовский. Москва: ИЭА РАН, 2017. 404 с., 23 илл. (серия: Инновации в антропологии. Вып. 2. Электронная версия).
- Свирский Я. И.* (2004) [Рец.на:] Павел Тищенко. Биовласть в эпоху биотехнологий. М. : ИФ РАН, 2001. // Вопросы философии. 2004. - № 5. С. 183-187.
- Смирнов А. В.* (2017) Событие и вещи. М. : ООО «Садра»; Издательский Дом ЯСК, 2017.
- Смирнов С. А.* (2018) Антропоидный картоид как средство антропологической навигации // ПРАΞΗΜΑ. 2018. № 1(15). С. 34-48. Режим доступа: https://praxema.tspu.edu.ru/files/praxema/PDF/articles/smirnov_s._a._34_48_1_15_2_018.pdf
- Смирнов С. А.* (2016) Антропологический навигатор. К событийной онтологии человека. Новосибирск : ОО Офсет ТМ, 2016.
- Смирнов С. А.* (2003) Современная антропология. Аналитический обзор // Человек. – 2003. - № 4-5; 2004. - №№ 1-4.
- Смирнов С. А.* (2018) Проблема ориентирования и навигации личности в антропологии: методологическая рамка // Культурно-историческая психология. 2018. Т. 14, № 2. С. 93-101.
- Смирнов С. А.* (2015) Форсайт человека: Опыты по неклассической философии человека. – Новосибирск: ЗАО ИПП «Офсет». 2015.
- Тимофеева О. В.* (2018) Другой в философско-антропологическом контексте: проблема различия и границы между человеком и животным. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. М., 2018.
- Тимофеева О.* (2017) История животных. М.: Новое литературное обозрение, 2017. 208 с.
- Тищенко П. Д.* (2001) Биовласть в эпоху биотехнологий. М. : ИФ РАН, 2001.
- Топоров В. Н.* (1993) Эней – человек судьбы: к «средиземноморской» персонологии. Ч. 1. – М. : Радикс, 1993.
- Тульчинский Г. Л.* (2006) Гуманитарная экспертиза как социальная технология // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2006. С. 10–29.
- Феллер В.* (2005) Введение в историческую антропологию. М. : КноРус, 2005.
- Философская антропология Макса Шелера: уроки, критика, перспективы (2011)* / отв. ред. Д. Ю. Дорофеев. СПб. : Алетейя, 2011.
- Хайдарова Г.* (2007) Послесловие. Антропологическая рефлексия как метод современного гуманитарного исследования // Вульф К. Антропология: История, культура, философия / Пер. с нем. Г. Хайдаровой. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. С. 258-265.
- Хейлз Кетрін Н.* (2016) Як ми стали пост людством : Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. 2-ге вид., виправ. / Пер. з англ. К. : Ніка-Центр, 2013.
- Хенрих Д.* (2018) Мышление и самобытие. Чтение о субъективности / Дитер Хенрих; пер. с нем. А. К. Судакова. М. : Издательство «Весь мир», 2018.

- Черных С. С.* (2018) Антропология власти в контексте культуры и экзистенции. М. : Летний сад, 2018.
- Черняков А. Г.* (2005) Кант и Хайдеггер: метаморфозы философской антропологии // Актуальность Канта: Сб. статей / Отв. ред. Д. Н. Разеев. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. - С. 177 – 193.
- Щитцова Т. В.* (2002) Событие в философии Бахтина. Минск : И. П. Логвинов, 2002.
- Эпштейн М.* (2019) Будущее гуманитарных наук. Техногуманизм, креаторика, эротология, электронная филология и другие науки XXI века. М. : РИПОЛ классик, 2019.
- Эпштейн М.* (2004) Знак пробела. О будущем гуманитарных наук. М. : Новое литературное обозрение, 2004.
- Эпштейн М.* (2016) От знания – к творчеству. Как гуманитарные науки могут изменять мир. М.-СПб. : Центр гуманитарных инициатив, 2016.
- Эпштейн М.* (2017) Проективный словарь гуманитарных наук. М. : Новое литературное обозрение. 2017.
- Эпштейн М.* (2017) Любовь. М. : РИПОЛ классик, 2018.
- Юдин Б. Г.* (2006) От этической экспертизы к экспертизе гуманитарной // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. - М. : Смысл, 2006. - С. 30-44.
- Auge Marc.* (1999) *An Anthropology for Contemporaneous Worlds.* Stanford: Stanford University Press, 1999.
- Barnard Alan.* (2000) *History and Theory in Anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press, 2000. –
- Butler Judith* (2015). *Senses of the Subject* (2015).
- Butler Judith* (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly* (2015).
- Epstein M.* (2012) *The Transformative Humanities: A Manifesto.* New York and London: Bloomsbury Academic, 2012.
- Epstein M.* (2019) *The Philosophy of the Possible: Modalities in Thought and Culture.* Boston, Leiden et al: Brill Academic Publishers, 2019.
- Marcus G. E., Fisher M. M. J.* (1999) *Anthropology as Cultural Critique.* Second Edition. Chicago: Chicago University Press, 1999.
- Cadava E., Connor P., Nancy J-L. eds.,* (1991) *Who comes after the subject?* - New York, London: Routledge, 1991.
- Michaelsen S., Johnson D.E.* (2008) *Anthropology`s Wake. Attending to the End of Culture.* New York: Fordham University Press, 2008.
- Stiegler B. Automatic Society* (2018). Translated by Daniel Ross. Cambridge. Polity Press. 2016. 341 p.
- Stiegler B.* *The Negathropocene.* Stanford, 2018.
- Timofeeva O.* (2018) *The History of Animals: A Philosophy.* London: Bloomsbury Academic, 2018.

Б.2. Сучасна вітчизняна література

- Агеєва Г., Гарсія де Хесус М., Іващенко І., Кебуладзе В.* (2018) «Священна та проклята людина» Джорджо Агамбене // Філософська думка. 2018. № 5. С. 116-120.

- Антропология религии: порівняльні студії від Прикарпаття до Кавказу* (2019). К. : Дух і Літера, 2019.
- Артеменко А. П.* (2013) *Топологія Я в мережевих структурах соціуму*. Харків : Перша цифрова друкарня, 2013.
- Быстрицкий Е. К.* (1991) *Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие*. – К. : Наукова думка, 1991.
- Бытие человека в культуре: (опыт онтологического похода)* (1992) / Е. К. Быстрицкий, В. П. Козловский, В. А. Малахов. К. : Наукова думка, 1992.
- Валенса Г. А.* (2011). *Тілесність як топологічний конструкт у соціально-філософському дискурсі*. *Гілея* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 43, № 1. С. 234–242.
- Гомілко О.* (2001) *Метафізика тілесності: Концепт тіла у філософському дискурсі (дослідження, розвідки, екскурси*. К. : Наукова думка, 2001.
- Дахній А.* (2019) *Динаміка людського існування у мисленні М. Гайдеггера: екзистенційно-темпоральний та філософсько-технічний дискурси*. Дисс... докт. філос. н. Львів : ЛНУ імені І. Франка. 2019.
- Дахній А.* (2014) *Автентичне існування людини у світлі аналізу екзистенційних мотивів української духовної культури*. Науковий збірник Українського Вільного Університету. Т. 19. Мюнхен, 2014. С. 27–36.
- Дахній А. Кебуладзе В.* (2017) *Поняттєво-перекладні аспекти німецької філософської антропології: Український контекст* // *Філософська думка*. 2017. № 3. С. 120-122.
- Ищенко Ю. А.* (2002) *Гуманітарна експертиза: засадничі принципи, мета, завдання* – К. : Центр гуманітарної освіти, 2002.
- Ищенко Ю. А.* (2006) *Гуманітарна експертиза карнавалізації свідомості* // *Філософська думка*. 2006. № 2. С. 75–101.
- Ищенко Ю. А.* (2010) *Конфлікти як предмет гуманітарної експертизи* // *Філософська думка*. 2010. - № 2. С. 97 – 106.
- Кебуладзе В.* (2008) *Вислів І. Канта “Думки без змісту порожні, споглядання без понять сліпі” у феноменологічній перспективі* // *Філософська думка*. 2008. № 6. С. 155–164.
- Кебуладзе В.* (2017) *Феноменологія досвіду / Вид. третє. Відп. ред. А. Лой*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. 2017.
- Козачинська В. В.* (2017) *Суб’єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.04*. Харків, 2017.
- Козачинська В. В.* (2016) *Суб’єктивність: розмикання гетерогенних обширів (філософсько-антропологічний вимір) : монографія*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016.
- Колізії антропологічного розмислу* (2002) // В. Г. Табачковський, Г. І. Шалашенко, А. М. Дондюк, Н. В. Хамітов, Г. П. Коваadlo, Є. І. Андрос. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002.
- Култаєва М. Д.* (2011) *Філософія: життя після смерті (німецький погляд на постболонські реалії)* // *Філософська думка*. 2011. № 2. С. 70 – 85.

- Малахов В. А.* (2005) Постонтология, или как возможна философия Духа // Малахов В. А. Уязвимость любви. К. : Дух і Літера, 2005. С. 51–58.
- Малахов В. А.* (2013) Проблема ценностной несовместимости и практики человечности // Иудаика в Одессе. Сборник статей по итогам работы программы по иудаике и израилеведению Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. / Ред. кол. Голубович И. В., Довгополова О. А., Мартынюк Э. И., Петриковская Е. С. – Одесса : Феникс, 2013.
- Палагута В. И.* (2010) Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах : монография. Днепропетровск : Инновация, 2010.
- Препотенська М. П.* (2015) Буття людини мегаполісу (соціальні, культурні та екзистенціальні виміри) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2015.
- Пролев С. В.* (1992) Духовность и бытие человека. – К. : Наукова думка, 1992. – 109 с.
- Табачковський В. Г.* (2005) Полісутнісне Ното: Філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклидової рефлексивності». К. : Вид. ПАРАПАН, 2005.
- Філософська антропология, психоаналіз та арт-терапія.* (2016) Перспективність взаємодії: підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції, 30 – 31 березня 2016 р. / За ред. Хамітова Н. В. – К. : Інтерсервіс, 2016.
- Феноменологія буття людини:* (1999) Феноменологія буття людини: сучасна західноєвропейська філософська рефлексія. К. : Український Центр духовної культури, 1999.
- Хамітов Н. В.* (2017) Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. К. : КНТ, 2017.
- Ханжи В. Б.* (2018) Кантианская антроподицея: как оправдать человека после торжества теокосмодицеи// Интегративна антропология: Медико-філософський журнал / Одеський національний медичний університет. 2018. № 1(31). С. 16-21.
- Ханжи В. Б.* (2014) Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию: Монография. Херсон : Изд.: Гринь Д. С., 2014.
- Хоружий С. С.* К феноменологии аскезі. – М. : Издательство гуманитарной літературі, 1998. – 352 с.
- Хоружий С. С.* (2010) Фонарь Диогена. Критическая ретроспектива европейской антропологии. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2010.
- Худенко А. В.* (2010) Архитектоника идентичности. Одесса : Астропринт, 2010. 234 с.
- Цехмістро І. З.* (2004) Наукова картина світу останніх 20 років: докорінна зміна антропологічної перспективи // Філософська думка. 2004. № 3. С. 51-64.
- Человек и мир человека.* (1977) Категории «человек» и «мир» в системе научного мировоззрения. [Владимир Илларионович Шинкарук, Вадим Петрович Иванов, Иван Николаевич Молчанов и др.]. К. : Наук. думка. 1977.

Dakhniy A. (2013) Dynamics of human being in context of anthropological position of St. Augustinus and S. Kierkegaard. Acta humanitas. Casopis pro spolecenske vedy. Rocnik III, 2013. C. 1. Kolin, 2013. P. 176–196. 23.

Б. 3. Праці викладачів факультету історії і філософії (кафедра філософії та кафедра культурології), які наявні у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Богатая Л. Н. (2010) Дом многомерного человека // Академия знаний [Научный журнал]. – Симферополь, 2010. № 3. С. 36-43.

Верніков М. М. (2004) Суспільство очима конкретної людини: екзистенціальна соціальна онтологія // Філософські пошуки. Вип. XVII-XVIII. Львів – Одеса: “Cogito” – „Центр Європи”, 2004. С. 26–47.

Галчева Т. Н., Голубович И. В. (2015) Забота о себе в опыте русской эмиграции (по материалам эпистолярного наследия П. М. Бицилли) // Мы все в заботе постоянной... Концепция заботы о себе в истории педагогики и культуры. Материалы Международной конференции памяти философа, социолога, психолога Г. В. Иванченко (1965–2009) (НИУ ВШЭ, Москва, 9–11 сентября 2015). Под ред. М. А. Козловой и В. Г. Безрогова. Часть 1: Постоянство пребывания с собой.

Голубович И. В. (2009) Біографія як соціокультурний феномен: філософсько-методологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос.н. Одеса, 2009.

Голубович И. В. (2008) Биография: силуэт на фоне Humanities (Методология анализа в социогуманитарном знании): Моногр. О.: ФЛП Фридман А. С., 2008.

Голубович И. В. (2010а) Биографический подход в современном гуманитарном знании: «двойная гуманитарность» и «любовное созерцание» // От события к бытию: грани творчества Галины Иванченко: Сб. научн.ст. и воспоминаний. Гос. ун-т – Высшая школа экономики. М. : Изд.дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. С. 336–350.

Голубович И. В. (2008) Біографія як соціокультурний феномен: методологія аналізу в гуманітарному знанні // Філософська думка. 2008. № 4. С. 122-136.

Голубович И. В. (2012) Биография. Методология анализа в гуманитарном знании // Эпистемология и философия науки. 2012. № 3. С. 84 – 97.

Голубович И. В. (2011а) „Гуманитарная экспертиза” в контексте преподавания философско-антропологических дисциплин // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Науковий журнал. Вип. 2. Дніпропетровськ : Вид. Дніпропетровського національного ун-ту, 2011. С. 139–146.

Голубович И. В. (2011b) Герменевтика доверия // Праздник: благодарение, освобождение, единение. Успенские чтения. К. : Дух і Літера. НаУКМА, 2011. С. 293 – 311.

Голубович И. В. (2015) Герменевтика доверия и герменевтика подозрения // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип 2 (24). Герменевтика тексту та герменевтика долі. Одеса : «Акваторія», 2015. С. 33-49.

- Голубович І. В.* (2018) Контури євхаристійної антропології Олександра Філоненка// Докса.Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 2 (30). Про сакральне-2. 2018. С. 200-211.
- Голубович І. В.* (2012) Метафізический опыт детства в автобиографических нарративах// Детство в христианской традиции и современной культуре. Успенские чтения. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, НаУКМА, 2012. С. 316 – 374.
- Голубович І. В.* (2013а) От гуманитарной экспертизы к экспертизе антропологической // Философия человека. Материалы научного симпозиума, посвященного памяти философа и психолога Галины Иванченко. Таганрог, 7-8 июня 2013 г. Таганрог : Изд-во А. Н. Ступина, 2013. С. 39– 47.
- Голубович І. В.* (2010b) П. М. Бицилли о феномене автобиографии и «биографический поворот» в современной гуманитаристике // Curriculum Vitae. Вип. 2: Творчество П. М. Бицилли и феномен гуманитарной традиции Одеського университета / Ред. колегія: Довгополова О. А., Голубович І. В. та ін. Одеса : ФОП „Фрідман О.С.”, 2010. С. 183–194.
- Голубович І. В.* (2010c) „Подія”, „подорож” і „ситуація” думки: до питання про можливості біоконцептографії // Філософська думка. 2010. № 5. С. 89-104.
- Голубович І. В.* (2019) Ситуации», «повороты», «смерти» в языке описания современной культуры // VII Уйомовські читання (2019). Матеріали наукових читань пам'яті Авеніра Уйомова / відп. ред. К. В. Райхерт. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. С. 18-22.
- Голубович І. В.* (2013b) Феномен свидетельствования и современные стратегии гуманитаристики // Свидетельство: традиции, формы, имена. Успенские чтения. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, НаУКМА, 2013. С. 389 – 401.
- Голубович І. В.* (2013c) «Экзистенциальная социальная онтология»: Проект М. В. Верникова в контексте антропоонтологического поворота в современной украинской философии // Актуальні проблеми духовності. Збірка наукових праць. Вип. 14. 2013. С. 83 – 93.
- Голубович І. В., Головчук В. Т.* (2015) «Право на суїцид» в концепции Саймона Кричли в контексте теоретико-мировоззренческих оснований биоэтики // Виклики інформаційного суспільства: від біоетики до ноетики: Матеріали VII Міжнародного симпозіуму з біоетики, присвяченого пам'яті д. філос. н., професора Валентина Леонідовича Кулініченка 22-23 жовтня 2015 р., Київ : «Графіка і Дизайн», 2015. С. 19-20.
- Голубович І. В., Головчук В. Т.* (2018). «Гуманітарна експертиза» та перспективи експертизи антропологічної // Філософські засади медичної теорії та практики. Матеріали VIII наукового симпозіуму з міжнародною участю, присвяченого 100-річчю заснування Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика МОЗ України (27-28 вересня 2018 р., м. Київ)/ Упор. С. В. Пустовит, Л. А. Палій. К. : Графіка і дизайн, 2018. С. 26-27.
- Голубович І. В., Моцаренко К. В.* (2018) «Гуманітарна експертиза»: теоретико-методологічний профіль та прагматика // Місце методології у філософському та конкретно-науковому дискурсі: історія і сучасність. Тези наукової конференції

30-31 березня 2018 р., м. Львів / Відп. редактор В. П. Петрушенко. Львів : Ліга-Пресс, 2018. – С. 90-93.

Голубович І. В., Нікіфорова І. В. (2011) Феномен сміху в філософсько-антропологічній рефлексії В. Табачковського // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 16. Феномен сміху та сміхова культура. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. С. 30–40.

Голубович І. В., Петріківська О. С., Тихомірова Ф. А. (2016a) Вчення Аристотеля у світлі методологічних пошуків сучасної філософської антропології/ Голубович І. В., Петріківська О. С., Тихомірова Ф. А. // Філософські пошуки. Вип. 2(5). 2016: До 2400-річчя Аристотеля. Львів : Ліга – Прес, 2016. С. 105-114.

Голубович І. В., Петриковская Е.С., Тихомірова Ф. А. (2017) Проблема человека в современной украинской онтологии // Метафізичний дискурс у філософії: історія і сучасність: Тези Міжнародної наукової конференції «XXIX-ті Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи Казимира Твардовського», 10-11 лютого 2017 року. Львів : Видавництво «Ліга-Пресс», 2017. С. 168-171.

Голубович І. В., Петриковская Е. С., Тихомірова Ф. А. (2016b) Современные дискуссии об актуальности знания о человеке: «Антропология умерла. Да здравствует антропология» // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2016. Вип. 1(10). С. 154-158.

Голубович І. В., Петріківська О. С., Тихомірова Ф. А. (2016c) Екологічна антропология та соціальна екологія: інтегративні напрямки практичної реалізації філософських спеціалізацій / І. В. Голубович, О. С. Петриківська, Ф. А. Тихомірова // Знання. Освіта. Освіченість. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 28-29 вересня 2016 р.- Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 122-125.

Голубович І. В., Тихомірова Ф. А. (2018) Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та суспільно-психологічні аспекти здоров'я // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 21 червня 2018 року м. Одеса, Україна. Одеса, 2018. С. 101-105.

Голубович І. В., Петриковская Е. С., Тихомірова Ф. А. (2016d) Философия с антропологической точки зрения // Філософський дискурс XXI століття: Спроба теоретичного прогнозу. Матеріали міжвузівського круглого столу, Одеса, Одеський Державний інститут внутрішніх справ, 18 листопада 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 134-137.

Людина як цілісність (2018): Людина як цілісність: філософсько-методологічні, соматичні та суспільно-психологічні аспекти здоров'я: Збірник матеріалів наукової інтернет-конференції, м. Одеса, 21 червня 2018 року / Одеськ. нац. мед. ун-т, каф. філософії та біоетики ; Міжнародна академія психосінергетики та альфології. Одеса, 2018.

Петриковская Е. С. (2007) Философская антропология как методология синтеза наук о человеке // Дисс... канд. филос. н. Одесса, ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2007.

- Петриковская Е. С.* (2012) *Философская интуиция* М. Н. Верникова // *Посвящения Марату: Сборник статей.* Одесса : Печатный дом, 2012. С. 76-91.
- Петриковская Е. С.* (2009) *Феноменология и философская антропология* // *Δόξα/ Докса.* Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 14. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2009. С. 48-58.
- Петриковская Е. С.* (2010) *Антропологический смысл культуры* // *Δόξα/ Докса.* Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 15. Одес: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010. С. 48-57.
- Петриковская Е. С.* (2012) *Историческая психология в контексте антропологизации знания* // *Историческая психология: истоки и современное состояние: монография: под ред. И. Н. Коваля, В. И. Подшивалкиной, О. В. Яремчук.* Одесса : ОНУ, 2012. С. 18-38.
- Петриковская Е. С.* (2017) *Иудаизм и «антропологический поворот» в философии* // *Иудаика в Одессе: сб. ст. по итогам работы прогр. по иудаике и израилеведению ОНУ имени И. И. Мечникова / ред. Голубович И. В., Довгополова О. А., Мартынюк Э. И., Петриковская Е. С.* Вып. 4. Одесса : Фенікс, 2017. – С. 182-190.
- Попова Т. Н.* (2019) *Дисциплинарный образ науки: подходы и понятия.* Одесса : М. А. Бондаренко, 2019.
- Golubovych I. V.* (2015) *Bakhtin's biography theory and modern strategies of Humanities* // *DOXA. Issue 1 (23): The Borders of Europe.* Odessa : Odessa I. I. Mechnikov University, 2015. P. 116–124.
- Б.4. Класичні тексти*
- Агамбен Дж.* (2007) *Открытость. Человек и животное / Пер. с англ.*// *Синий диван.* 2007. С. 10-11, С. 29-41.
- Агамбен Дж.* (2018) *Человек без содержания / Пер. с итал.* М. : Новое литературное обозрение, 2018.
- Агамбен, Дж.* (2011). *Номо сасег. Суверенная власть и голая жизнь.* М. : «Европа», 2011.
- Аристотель*(1983) *Никомахова этика* Никомахова этика // *Сочинения в 4-х томах.* Т. 4 / Пер. с древнегреческого. Общая редакция А. И. Доватура. М. : Мысль, 1983. С. 53-293.
- Аристотель.* (1984) *О душе* // *Сочинения в 4-х томах.* Т. 1. / Ред. В. Ф. Асмус. М. : Мысль, 1976. С. 371-448 // *Сочинения в 4-х тт.* М., 1984. Т. 4.
- Барт Р.* (1994) *Смерть автора* // *Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Составление, общ. ред. Г. К. Косикова.* М., 1994. С. 384–391.
- Барт Р.* (2003) *Структура происшествия* // *Барт Р. Система Моды. Статьи по семиотике культуры / Пер. с франц. С. Зенкин.* М., 2003. С. 390-410.
- Бахтин М. М.* (1979) *Автор и герой в эстетической деятельности*/Бахтин М. М. *Эстетика словесного творчества.* М., 1979.
- Бахтин М. М.* (1986) *К философии поступка* // *Философия и социология науки и техники.* Ежегодник 1984–1985. – М., 1986. – С. 80–160.
- Бодрийяр Ж., Ясперс К.* (2018) *Призрак толпы.* М. : Алгоритм, 2018.

- Бубер М.* (1998) Проблема человека: Пер. с нем. – К.: Ника-Центр, Вист-С, 1998. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://i-text.narod.ru/lib/buber/problema.htm>
- Вальденфельс Б.* (2004) Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого / пер. з нім. В. І. Кебуладзе. Київ : ППС-2002. 2004. 206 с.
- Гадамер Г.-Г.* (1991) Актуальность прекрасного. М. : Искусство, 1991.
- Гайденко П. П.* (1997) Прорыв к трансцендентному: Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. – М. : Республика, 1997. – 495 с.
- Гартман Н.* (1988) Старая и новая онтология // Историко-философский ежегодник-88. М. : Наука, 1988. С. 320-324.
- Гірц К.* (2001) Інтерпретація культур: Вибрані есе. Пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2001..
- Гуссерль Э.* Феноменология // Логос. 1991. № 1. С. 12-21.
- Кассирер Э.* (1998) Избранное. Опыт о человеке. – М. : Гардарика, 1998. С. 440-523.
- Мольтман Ю.* (2013) Человек. Пер. с нем. М. :Изд. ББИ, 2013.
- Плеснер Х.* (2004) Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию. М. : РОССПЭН, 2004.
- Пригожин И. Р.* (2009) Время, хаос, квант. К решению парадокса времени / Пер. с англ. Ю. Я. Данилова. М. : Прогресс, 1999. - 265 с.
- Ренч Т.* (2010) Конституція моральності. Трансцендентальна антропология і практична філософія / Пер. з нім. В. Приходька. Дух і літера, 2010.
- Рикер П.* (1995) Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. И. С. Вдовина. М. : Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 1995.
- Рикёр П.* (2017) Философская антропология. Рукописи и выступления 3 / Пер. с франц. М. : Издательство гуманитарной литературы, 2017.
- Рубинштейн С. Л.* (1976) Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн // Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М., 1976. – С. 276-277.
- Сонди Л.* (2007) Судьбоанализ / Пер. с нем. А. В. Тихомиров. М. : Три квадрата, 2007.
- Тейлор Ч.* Джерела себе / Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2005. – 696 с.
- Хайдеггер М.* (1993) Время и бытие: Статьи и выступления. / Пер. с нем. Библихина В. В. – М. : Республика, 1993.
- Шелер М.* (1988) Положение человека в Космосе // Проблемы человека в западной философии. М. : Прогресс, 1988. С. 31-95.
- Фрагменты ранних греческих философов.* (1989) Ч. 1. Изд. подготовил А. В. Лебедев. М. :Наука, 1989.
- Фуко М.* (1996) Что такое автор? // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Пер. с фр. С. Табачниковой. - М., 1996. – С. 8–50.
- Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. / Пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. - СПб. : А-cad, 1994.
- Фуко М.* (2003) Ницше, генеалогия, история // Ницше и современная западная мысль. Сборник статей. Под ред. В. Каплуна. СПб. : М.: Европейский университет в Санкт-Петербурге: Летний сад, 2003.

- Фукуяма Ф. (1990) Конец истории? / Пер. с англ. А. А.Яковлева // Вопросы философии. 1990. № 3. С. 134-155.
- Хайдеггер М. (2018) О существовании человеческой свободы. Введение в философию. Пер. с нем. А. П. Шурбелева. СПб. : «Владимир Даль», 2018.
- Мартин Хайдеггер – Эрнст Кассирер. (2001) Давосская дискуссия // Исследования по феноменологии и философской герменевтике. Мн. : ЕГУ, 2001. С. 124-135.
- Шелер М. (1994) Философское мировоззрение [Электронный ресурс]. // Макс Шелер. Избранные произведения. – М.: Гнозис, 1994. Режим доступа: <http://anthropology.rinet.ru/old/library/sheler2.htm>
- Шелер М. (2007) Философские фрагменты из рукописного наследия. М.: Институт философии, теологии и истории Святого Фомы, 2007.
- Шеффер Ж.-М. (2010) Конец человеческой исключительности / пер. с фр. С. Зенкина. М. : Новое литературное обозрение, 2010.
- Шпенглер О. (1993) Закат Европы. В двух томах. Т. 1. /Пер. с нем. Н. Ф. Гарелина. М. :Мысль, 1993.
- Шюц А. (2004) Избранное: Мир, светящийся смыслом / Альфред Шюц; Пер. с нем. и англ. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2004.

Електронні інформаційні ресурси

- Міністерство освіти і науки України. Наука. URL: <http://mon.gov.ua/activity/nauka/>
- Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – <http://lib.onu.edu.ua/>.
- Національна бібліотека України ім. В. Вернадського – <http://w.w.w.nbu.gov.ua/>.
- Бібліотека Інституту філософії НАН України ім. Г. Сковороди – <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>
- Сайт інституту філософії НАН України імені Г. С. Сковороди <http://w.w.w.filosof.com.ua/>.
- Сайт інституту філософії НАН України імені Г. С. Сковороди (Відділ філософської антропології - https://www.filosof.com.ua/vphil_antr.htm)
- Сайт інституту філософії НАН України імені Г. С. Сковороди (Відділ філософії культури, етики і естетики - <https://www.filosof.com.ua/v5.htm>)
- Українська електронна бібліотека – <http://w.w.w.biblioteka.org.ua>
- Перелік наукових фахових видань. URL: <http://mon.gov.ua/activity/nauka/atestacziya-kadri-vishhoyi-kvalifikacziyi/perelik-vidan/>
- Журнал «Докса: Збірник наукових праць з філософії та філології» (ОНУ імені І. І. Мечникова) <http://lib.onu.edu.ua/ru/doxa/>
- Український філософський фонд - <http://www.philosophy.ua/>
- Державний фонд фундаментальних досліджень. URL: <http://www.dffd.gov.ua/index.php?lang=ua>
- Міжнародне агентство з розвитку культури, освіти і науки (IADCES). URL: <http://iadces.com/ru/premii-i-granty/>
- Фонд громадських досліджень і розвитку (Civilian Research and Development Foundation (CRDF)). URL: <http://www.crdfglobal.org/grants-and-grantees>
- Фонд Готліба Даймлера та Карла Бенца. URL: <https://www.daimler-benz-stiftung.de/cms/en/upcoming-events.html>

Європейський науковий фонд (European Science Foundation). URL: <http://www.esf.org/coordinating-research/calls-and-funding.html>

Домашня сторінка Scopus Info. URL: Режим доступу: <https://www.elsevier.com/solutions/scopus>.

Російська антропологічна школа РГГУ <http://kogni.ru/>

Журнал "Гендерные исследования" (<http://www.intelros.ru/readroom/gendernyj-issledovaniya/>)

Сайт журналу "Гендерные исследования" (<http://www.gender.univer.kharkov.ua/gurnal.shtml>)

журнал „Логос” <http://journal.philosophy.ua/issues>

Журнал „Человек” <http://www.courier.com.ru/humanities/> -

Гуманітарний альманах «Человек. RU» <https://nsuem.ru/scientific-activities/publishing-nsuem/chelovek-ru/>

<https://www.philosophy.nsc.ru/publications/journals/chelovek.ru/archiv>

Журнал „Логос” <http://www.ruthenia.ru/logos/>

<http://www.logosjournal.ru/>

Журнал «Топос» <http://topos.ehu.lt>

Журнал „Новое литературное обозрение” <http://magazines.russ.ru/nlo>

Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика <http://www.ruthenia.ru/folklore>

Сайт журнала «Одиссей. Человек в истории». <http://odysseus.msk.ru/about/index.html>

Cambridge Encyclopedia of Anthropology <http://www.anthroencyclopedia.com/>

American Anthropological Association (AAA) <http://www.aaanet.org/>

<https://www.americananthro.org/>

France Culture. Anthropologie <https://www.franceculture.fr/theme/anthropologie>

Special Issue on Performative Social Science <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/issue/current>

Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/>

Mind. Journal of Philosophy <https://academic.oup.com/mind/pages/>

Philosophical Review. Duke University Press <https://read.dukeupress.edu/the-philosophical-review>

Noûs. Philosophical journal, <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14680068>

Ethics. An International Journal of Social, Political and Legal Philosophy <https://www.journals.uchicago.edu/toc/et/current>

Philosophy and Phenomenological Research. (Wiley-Blackwell on behalf of the International Phenomenological Society) <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/19331592>

Philosophical Quarterly. Academic journal in philosophy. <https://academic.oup.com/pq>

Australasian Journal of Philosophy (AJP) <https://www.tandfonline.com/loi/rajp20>

Journal of the American Philosophical Association <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-american-philosophical-association>

Плани семінарських занять:

Тема 1. Особливості концептуалізації поняття «природа людини» в класичній, некласичній і постнекласичній філософії

1. Спектр стратегій філософського дослідження природи людини.
2. Формування антропологічного підходу до проблеми людини у межах класичної філософії (Аристотель, Д. Юма, І. Кант).
3. Пошук нового визначення людини у контексті некласичного мислення.
4. Зусилля філософської антропології в ХХ столітті подолати емпіристсько-натуралістичний ґрунт антропології.
5. Ідея «конкретного суб'єкта», метою якої є подолання прірви між емпіричним і трансцендентальним суб'єктом.
6. Антиантропоцентричний поворот у західноєвропейській філософії. Проблема людини як принципово відкрита проблема.

Тема 2. Філософське обґрунтування наук про людину

1. Філософське обґрунтування гуманітарного знання, найбільшою проблемою якого є проблема загальної значущості його суджень.
2. Феноменологізація антропологічної рефлексії.
3. Екзистенціалізм.
4. Постнекласичне мислення та проблема людини.

Тема 3. Структура антропології як відносно самостійної галузі філософського знання

1. Антропологія в системі філософського знання.
2. Філософська антропологія як методологія фундаментальних досліджень людини, в яких суб'єктивність і людська свідомість розглядаються як специфічний вид буття, як специфічна реальність, що присутня у будь-яких людських актах, але невіддільна від них.

Тема 4. Методологічні принципи філософської антропології

1. Розширення статусу антропологізму у зв'язку із загальною орієнтацією наук на дослідження динамічних, самоорганізуючих об'єктів.
2. Суб'єктивна компонента в сучасному науковому знанні, як в природничому, так і в гуманітарному.
3. Сучасне знання про людину і принципи його можливого синтезу.

4. Особливості інтерпретації проблеми людського буття в психологічно орієнтованій філософії людини (Ф. Перлс, Ф. Капра, Д. Бом, С. Гроф).
5. Розширення предметного кола антропології.

Тема 5. Предмет і структура філософії культури в теоретичній рефлексії. Концептуальне осмислення проблем періодизації культурно-історичного процесу та типологізація культури

1. Філософія культури як ідеальний проект заданої культури (В. Віндельбанд).
2. Онтологія культури.
3. Буттєві начала культури.
4. Методи і принципи досліджень культури.
5. Культура та історія.
6. Типологія культур.
7. Стадії культури.

Тема 6. Смысл, символ, міф, гра в системі культури (теоретична рецепція).

1. Культура і смысл.
2. Символізм культури.
3. Міф у системі культури.
4. Культура і гра.

Тема 7. Цивілізація. Традиція. Діалог: філософсько-культурологічні виміри

1. Культура і цивілізація.
2. Традиція як культурна реальність.
3. Проблема діалогу культур.

Представляємо текст нашої статті (у співавторстві з аспіранткою філософського факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (2010-2013 роки навчання) Іриною Нікіфоровою. В цьому контексті цей додаток має функцію запрошення усіх аспірантів до плідної наукової взаємодії з науковими керівниками, в ідеалі – до створення відповідних наукових шкіл та напрямків). В статті здійснені дескрипція і аналіз підходу до феномену сміху в культурі, антропорятівних та антропоруїнівних практик культури та особистості засновника і лідера філософсько-антропологічної школи України Віталія Георгійовича Табачковського (1944-2006). Наш вибір тексту серед розмаїття текстів видатного мислителя обумовлений додатково тим, що до рефлексії феномена сміху він звернувся в одеському контексті. В. Г. Табачковський щиро і дружньо відгукнувся на запрошення науково-просвітницького товариства «Одеська гуманітарна традиція» прийняти участь у черговій міжнародній конференції «Природа сміху» (подробиці див. у статті). Філософські досліджувати сміх, його антропорятівні та антропоруїнівні виміри вченому допомагають великі літературні тексти культури, які є результатом та джерелом найглибинних антропологічних прозрінь. Спробуйте самостійно проаналізувати феномен сміху в контексті вказаної опозиції: руйнівне-рятівне. Звертайтеся до улюблених художніх творів мистецтва (книги, фільми тощо).

Головним завданням щодо наведеної публікації є знайомство з філософсько-антропологічним напрямком досліджень в сучасній Україні, формуванням відповідних шкіл, проблемних царин, формуванням «мови антропологічної рефлексії» (В. Табачковський) в нашій країні. Запрошуємо разом з видатним філософом зануритися в «колізії антропологічного розмислу» (його власний вислів і назва колективної монографії відділу філософської антропології Інституту філософії НАН України імені Г. С. Сковороди (див. у списку літератури), на яку аспіранту треба спиратися). Також

пропонуємо користуватися матеріалами сайту Інституту філософії НАН України імені Г. С. Сковороди (сторінка відділу філософської антропології - https://www.filosof.com.ua/vphil_antr.htm)

ФЕНОМЕН СМІХУ У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІЙ РЕФЛЕКСІЇ ВІТАЛІЯ ТАБАЧКОВСЬКОГО

І. В. Голубович,
І. Г. Нікіфорова

Звернення до творчості Віталія Георгійовича Табачковського у сміховій перспективі на сторінках чергової «сміхової» «Докси» не є випадковим. У 2002 році на феноменологічній конференції у Києві філософ познайомився з Н. А. Івановою-Георгієвською – одним з організаторів конференції «Природа сміху» в Одесі, і був запрошений прийняти участь у форумі, який вже став добре відомим не тільки в Україні, а й за її межами. В. Г. Табачковський відгукнувся статтею «Сміх як антропорятівний чинник та як особлива форма критичної рефлексії», що була надрукована у третьому випуску «Докси» – «Гносеологічні та антропологічні виміри сміху» (Див.: [9]). Потім матеріали цієї статті стали основою глави «Сміх супроти відчаю підпілля» в одній з останніх праць філософа – монографії «Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності» (Див.: [8]). У «сміховій» главі «Полісутнісного homo» Табачковський неодноразово посилається на статті авторів «Докси», а висловлені в них ідеї розгортає у антропологічній площині. Склалася усі передумови для творчого плідного контакту одного з видатних сучасних українських філософів та спілки «Одеська гуманітарна традиція» (*Примітка 1*). Але, на жаль, не судилося... Ще й тому ми звертаємо увагу на цю цікаву сторінку інтелектуальної біографії Віталія Табачковського, яка потенційно була «чревата» створенням оригінального варіанту «антропосміхового синтезу».

Після цієї інтелектуально-біографічної передумови звернемося безпосередньо до розгляду феномену сміху в антропологічній рефлексії філософа. По-перше, розглянемо, через які теми, проблеми, а також траєкторії та механізми думки здійснюється Табачковським «антропологізація» феномену сміху, як він залучає

сміх у площину антропологічної рефлексії. Ми будемо аналізувати це коло проблем крізь призму опозицій, синтезів, порівнянь, занурень у певні контексти, створення відповідної мови опису, неологізмів, до яких вдається філософ. Це – рівень його творчої лабораторії, його власного інтелектуального антропологічного «техне», сміхоантропологічного у даному випадку.

В. Г. Табачковський універсалізує категорію сміху, надає їй глобального («всезагального») значення, але не в розумінні родової відмінності людини, а по відношенню до сприйняття історії людства. «Сміх настільки ж універсальний, як і серйозний: він націлений на світове ціле, на історію, на все суспільство, на світогляд» [8, с. 199]. Філософ розглядає феномен сміху з позиції формування людської особистості, розгортання її внутрішніх потенцій.

«Сміхова глава у «Полісутнісному Ното...» підсумовується пунктом «Онтологічні передумови сміху». Ми ж почнемо з онтологічного рівня, бо саме він здається нам головним у тому розгляді феномену сміху, який пропонує філософ. Онтологічний рівень є фундаментом і для подальшої антропологізації сміху. Така траєкторія аналізу є принциповою настановою для Табачковського. Він, як відомо, представляє не тільки антропологічний напрямок у сучасній українській філософії, а також напрямок «онтологічний», що розвивається у межах «київської світоглядної (онтологічно-світоглядної) школи». У працях представників цієї школи (В. Шинкарук, В. Іванов, Є. Бистрицький, С. Пролєєв та ін.) (*Примітка 2*) йдеться про «онтологічний поворот» та про «нову онтологію» – онтологію світу людини та культури. Людина розглядається як «особистісне буття у світі» у всій повноті свого «тут-і-тепер» існування. «Світ» передбачає в якості свого ядра світ, співвіднесений з людиною. Говориться про «онтологічні модальності» людського буття – такі, наприклад, як соціальність, культурність, предметність.

У цьому онтологічно-антропологічному контексті В. Г. Табачковський осмислює феномен сміху, саме цей контекст дає йому підстави для універсалізації сміху. «Сміх настільки ж

універсальний, як і серйозний: він націлений на світове ціле, на історію, на все суспільство, на світогляд» [8, с. 199]. У чому ж полягає універсальність, на які онтологічні модальності та підвалини слід звертати увагу? По-перше, сміх закорінений у амбівалентності «людського способу буття» (*Примітка 3*). Ця амбівалентність розглядається Табачковським через буденну сміхову ситуацію падіння людини, коли хтось позаду неї прибирає стільця. Оголошується така принципова антропологічна обставина, як негарантованість людської самодостатності. Перед нами, вважає філософ, фундаментальна антропологічна колізія: людина – несамодостатня істота, але ж вона прагне подолати почуття несамодостатності. «Сміх викликає будь-що, що не виправдано зазіхає на самодостатність» [8, с. 209]. Через сміх також відкривається здатність «примирити» Номо з думкою про свою фундаментальну недостатність. Такий прийом «зі стільцем» – прийом ілюстрування фундаментальних антропологічних вимірів безпосередньо через буденну, літературну чи то біографічну ситуацію був притаманний інтелектуальному стилю Табачковського. Проте це – не бажання лише унаочнити чи проілюструвати якусь ідею високого рівня абстракції та всезагальності. Тісний зв'язок такого рівня онтологічно-антропологічних ідей з «життєсвітом» у його буденності – принципова специфіка антропологічного розмислу, без якого він не існує, вважає філософ. Він через такий ситуаційний опис пропонує процедуру «послідовної екзистенціалізації та феноменологізації» [8, с. 211] фундаментального людського світовідношення та самовідчування. Тому Табачковський часто вдається до життєвих, біографічних «екземпл» як до цілком суттєвих. Далі ми також звернемо на це увагу.

Ще одна онтологічна передумова. Сміх – особливий вияв екстатичності людської істоти, він засвідчує міцну вітальність свого носія. У сміхових формах культури втілений елементарний «життєвий інстинкт». Такі форми – «рятівне коло», що уможливорює здатність Номо (*Примітка 4*) утриматися на поверхні бурхливої життєвої круговерті. Онтологічна передумова, що включає в себе наявність «рятівного кола», дозволяє потім, вже на іншому рівні

аналізу обговорювати специфіку «антропорятівних» функцій сміху. Говорячи про вітальну та рятівну онтологічну передумову сміху, Табачковський також конкретизує її через сміхову транскрипцію життєстверджуючих філософом літературного героя Я. Гашека – «бравого вояка Швейка», які він вважає неперевершеним втіленням цієї «онтологічної модальності» сміху: «Як би там не було, яось-таки було, бо ж ніколи не було, щоб геть ніяк не було» [8, с. 212]. «Казус Швейка» узагальнюється та перетворюється у Табачковського на «швейкизм» саме тому, що в ньому вбачається зразкове втілення фундаментальної онтологічної «антропорятівності» сміху.

До онтологічних засад сміху філософ відносить також те, що цей феномен репрезентує специфічну іпостась людського досвіду – «досвід-межу». Один з авторів цієї статті колись також досліджував, спираючись на теорію А. Щюца (Див. :[1]), цю онтологічну рису сміху і створення у просторі соціокультурної комунікації певної «граничної сміхової зони», яка забезпечує можливість встановити зв'язок між «світом повсякденності» та дивовижними, чудернацькими, божевільними «субуніверсумами реальності» – реальності дискурсу та досвіду такими, як, наприклад, лицарський субуніверсум Дон Кіхота.

Але ж автор відчував, що лише феноменологічної (соціологічно-феноменологічної) транскрипції сміхового «межевого досвіду» тут недостатньо, потрібен вихід на рівень онтології, який і окреслений В. Табачковським. «Сміх, – пише філософ, вказує на можливість досягнення «кінцевого пункту метафізичної межі світу», де усі факти і стани рівноправні і рівнобайдужі. А може навпаки – сміх у його антропорятівній іпостасі рятує людину від досягнення метафізичної межі рівнобайдужості? Однак, як вказує Табачковський, можливий і інший результат такої траєкторії сміхової редукції – досягнення «метафізичного нульового стану», стану «іншої стоти», здатної дивитися на світ першим поглядом. Такі у першому наближенні онтологічні підвалини феномену сміху. Далі звернемося до тих опозицій, синтезів, порівнянь, неологізмів, до яких вдається В. Табачковський, створюючи свою сміхоантропологічну концепцію.

Опозиції. Інтелектуальному стилю В. Табачковського взагалі властиве створення поняттєвих опозицій и мислення у опозиціях в їх діалектичній єдності. Він формулює, наприклад, фундаментальні антропологічні опозиції, евристичний потенціал яких використовують і інші представники «київської антропологічної школи» (Див.: [4]). Йдеться про дилеми есенційного та екзистенційного, моносутності – полісутності, родової всезагальності – індивідуальної тотальності, евклідової – неевклідової рефлексивності тощо.

Які ж опозиції у сміховій площині формулює В. Табачковський? По-перше, він вказує на протилежно спрямовані людські практики – антропоруйнівні та антропорятівні. Перші, що він також визначає як практики «підпілля», мають життєзаперечне начало, другі – начало життєстверджуюче. Концентрація першого начала – розмаїття виявів людської «пошлості», а її уособлення – образ чорта. Завдання, яке формулюється на протилежній життєстверджуючій стороні – «насмятися над чортом». Зустрічаємо у філософа і такі протиставлення: коротка трагедія – довічна комедія існування, песимістичне прозріння – оптимістичне прозріння, сміх – відчай (відчай не сприяє дистанціюванню від нестерпної ситуації, а сміх – сприяє).

У сміховій площині В. Табачковський вдається до прийому переформулювання чи «переформатування» певних фундаментальних опозицій. Так протистояння «зло-добро» трансформується В. Г.Табачковським на полярність зла і сміху. Сміх постає не менш сильною категорією ніж зло або негативні емоції, внаслідок яких зникає свобода. Сміх – прояв свободи, можливість виразити свободу через сміх – це прояв здобуття свободи. «Відтак, йдеться про сміх, про іронію тощо, не як применшення зла, а як рівнопотужного йому за своєю екстатичністю, навіть переважаючи його волею до життя, ствердження – не передусім – людської спроможності, вільної суті її як свідомої і відповідальної істоти тощо» [8, с. 198]. Не тільки зло є антиподом сміху, а й відчай та світоглядний песимізм; таким чином відчай (песимізм) належать до

царини зла, а сміх – добра. Сміх являється засобом творіння добра, простору для людського волевиявлення, шпариною, яка необхідна для вільного дихання при умовах, що унеможливають акти проявлення творчої потенції як протистояння системі, суспільству, законам загального співіснування.

Синтези. Особливу увагу В. Табачковський приділяє синтезам, які створює сміх, сміхова практика та сміхова рефлексія. Сміх принципово синтезуючий, він взагалі унеможливує збереження протилежностей, усталеність меж. Тоді «жахливо похмурій трагедійності» протиставляється не комедійність, а трагікомедійність» [8, с. 198]. Не опозиція «сміх – сльози», а «сміхосльози» чи «сльозосміх», не «мінор – мажор», а «міномажор». Також у сміховій площині трансформуються ті синтези, до яких сучасна культура вже звикла. Жорстка опозиція «хаос – космос» сьогодні вже перетворилась у парадоксальний «хаосмос». Проте сміхова логіка пропонує більш парадоксальніший варіант. В. Табачковський услід за Д. Хармсом звертає увагу на подвійно синтезований «хосмос», що обіймає «хаосмос» та «хохму» як продукт слов'янської культури (Див. : [8, с. 207]). Філософ не тільки розгортає перед нами розмаїття наявних та можливих «сміхових синтез» та «сміхових неологізмів». Він досліджує їх як прояв «неевклідової рефлексивності». «Розсудкова», евклідова стратегія мислення бачить саме протилежності, а «неевклідова» – поєднання чогось із «своїм-іншим». Поєднання одного та його іншого, себе та свого протилежного взагалі притаманне спекулятивному мисленню. Це Табачковський доводить, посилаючись на «Науку логіки» Гегеля. Шлях звідси до ступеню «неевклідовості» – не тільки бачити взаємозумовленість протилежностей, але й перестати сприймати їх всерйоз, бути готовими перевернути звичну ієрархію. Саме у такій настанові можливий «глузум» – ще один синтетичний неологізм. Пояснюючи це новоутворення, яке важко перекласти іншими мовами, В. Табачковський вписує його в простір «неевклідової рефлексивності»: «Отже, «неевклідова рефлексивність» постає

справді, як alter ego картезіанського cogito: свого роду розум через глузум» [8, с. 212].

У «неевклідовій рефлексивності» свій режим існування – це «спалахи», зазначає В. Табачковський. Саме у такому режимі можливо буття в істині, що також неодноразово підкреслювалося в історії думки. Августин писав про «швидкі миті» дотику до Вічної Мудрості, М. Мамардашвілі – про те, що буття відкривається нам лише у ритмі «інтермітенцій серця», «серцевих перебоїв». Модус існування сміху – теж «спалах», «швидка мить», «перебої». Тотальний, нескінченний, безмежний сміх – сміх диявола, вважає М. Кундера у своїй «Книзі сміху та забуття» (Див.: [3]).

Зазначені В. Табачковським «сміхові синтези» – це не тільки прояв неевклідової рефлексивності, а «міжосміхового досвіду» світу, світу де є «радісна туга та тужлива радість» (Ж. Батай), де існує «веселе пекло» (М. Бахтін). Сміх розглядається українським філософом в контексті практик особливого стибу («сміхонасичених практик»), не лише дискурсивних, а життєвих, екзистенційних, яким притаманні емоційність, вольове поривання до життя, довіра до мудрості життєвої стихії. Нагадаємо, що сама «сміхова глава» у «Полісутнісному Номо...» починається з питання пошуку антропорятівної альтернативи антропоруйнівним практикам «підпілля», тобто завдання собі філософ ставить «практичне», проте таке, що потребує рефлексивного обґрунтування у «філософії особистого та родового порятунку».

Такі «сміхонасичені» практики особистого порятунку мають вагому біографічну складову, вони тісно пов'язані з «фактичністю» конкретного життєвого шляху та долі. Взагалі невипадково, що В. Табачковський, вдається до біографічної/автобіографічної експлікації запропонованого ним антропологічного принципу «індивідуальної тотальності» у своїх працях (перш за все в «У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістедесятників)» [10]) та в проектах (щорічні філософсько-антропологічні студії, присвячені життю та творчості

відомих вітчизняних філософів – М. Злобіної, В. Іванова, М. Поповича тощо) (*Примітка 5*).

Найкращою біографічною ілюстрацією сміху у Табачковського слугує один той самий наведений в двох різних роботах приклад (Див.: [8, 10]). Це ситуація написання карикатури на П. Копніна (директор Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ з 1962 по 1967 рік) М. Поповичем у інститутській стіннівці «За творчу думку», вірніше не наявність карикатури, а її відсутність, яка гостро критикувалась П.Копніним. Наведення одного й того самого прикладу із власного досвіду є не простим повторенням в різних варіаціях. Бо у випадку згадування цієї ситуації в роботі «У пошуках невтраченого часу...». Табачковський ілюструє обставини, що склалися на той час в Інституті філософії. «Доброзичлива іронія, а нерідко й сарказм, проймав інститутську стіннівку «За творчу думку», черговий випуск котрої П. Копнін міг оцінити негативно тільки через... відсутність карикатури на нього (Мирослав Попович робив їх неперевершено)» [10, с. 18].

Інакше складається у другому наведеному випадку. Згадуючи критику П. Копніна інститутської стіннівки за відсутність карикатури на себе самого в праці «Полісутнісне homo...», В. Г. Табачковський не просто наводить вдалий приклад можливості прояву свободи в ситуації тоталітаризму та майже повної її відсутності, а власне, підтверджує свою концепцію «антропорятівної функції» сміху. «Тож, мабуть, гуморна вдача, навіть якщо її носії не заторкує соціально-економічних, політичних та ідеологічних реалій, є ще й принципово антитоталітарною» [8, с. 199]. Особливо якщо врахувати зроблене одним з шістдесятників Вадимом Скуратівським визначення тоталітаризму як концентрованої відсутності гумору.

Сміх в контексті антропорятівних практик (антропорятівні функції сміху).

Сміх розглядається В. Табачковським як засіб самопоряткування людини, як важливий антропорятівний чинник. По-перше, він дає цьому теоретичне обґрунтування: у контексті „філософії особистого порятунку» сміх з часів «Веселої науки» Ф.Ніцше постає як

нетрадиційна («протитрадиційна») форма критичної рефлексії. Сам Табачковський пропонує вислів «субліформа критичної рефлексії» [8, с. 202] та співвідносить з ним «субліформу інтелектуальної свободи» [7, с. 199] – так він називає відчуття гумору, що проявляє себе в умовах, котрі унеможливають свободу мислення. Через поняття «субліформа» обґрунтовуються ієрархічні стосунки між сміхом та гумором. Якщо відчуття гумору – це «субліформа» інтелектуальної свободи», то сміх – це не просто субліформа, а новий тип рефлексії, що має більш високий ступень свободи.

Гумор, «гуморна вдача» забезпечує наявність інтервалу поміж мислителем та антимисленевим середовищем. Сміх людини над самою собою Табачковський вважає за «найвищий вияв гуморної вдачі» [8, с. 200], звертаючись до розуміння сміху Ф. Ніцше. Відчуття гумору, що являється головною умовою можливості існування (породження) сміху проявляється, на думку українського філософа, саме в умовах тотальної наруги та неможливості свободи. В даному випадку антропорятівна функція сміху та його модифікацій полягає у створенні простору свободи через дистанціювання, відсторонення від несприятливих умов.

Але попри усю позитивність сміху, попри його «антропорятівну функцію», треба розуміти, що той, хто продукує сміх разом зі свободою, отримує відповідальність. «Адже свобода – то не тільки Божий дар, але й тягар, пов'язаний з величезною відповідальністю суб'єкта кожного діяння» [7, с. 49]. Сміх над чимось чи на кимось як такий, що викликає відповідальність, збалансовується сміхом над собою, реабілітує занадто велике значення «справедливого» або «несправедливого» глузування.

Сміх – це могутній противажіль відчаю, світоглядному песимізму, культивуванню людської неспроможності. Він приборкує те, чого людина не в змозі подужати: абсурдність життя, спряженість життя та смерті, вивільняє від безвихідних ситуацій, дозволяє бачити «святковий аспект» світу. Через сміх відкривається «друга правда» та «друге одкровення» про світ. Сміх поєднується з мудрістю – виникає «весела мудрість» та «філософський сміх». Саме

у такій формі рефлексії можливо ставити питання про людину в її сутності та істині. Тому йдеться не лише про особистий порятунок, але й про «антропорятівні» чи «родорятівні» функції цього феномена в різних його модифікаціях: гумор, іронія, сатира. «Філософський сміх», подекуди «мовчазний сміх», рятує не лише людину, а і філософію, бо він протистоїть перетворенню серйозності фальшивого життя на фальшиву серйозність філософії. У Табачковського також йдеться про «сатиричну свідомість» («критичний екзистенціалізм сатиричної свідомості»), що розриває ілюзії та позерство.

Сміх – це синтетичний («синтезобудівний») феномен. Тому притаманні йому «антропорятівні практики» (практики «реанімації людини») він утворює як синтетичну єдність рефлексії, тілесної дії, жесту (іноді «жесту» думки та мови). В. Табачковський розглядає сміх як «обрядовий жест думки», протиставлений традиційній дискурсивності. У контексті розвитку всієї «київської світоглядно-онтологічної» школи це не є випадковим. В межах даної традиції була глибоко осмислена діалектика практично-духовного освоєння світу людиною. Саме ця настанова на єдність «практично-духовного» стала вихідною для формування антропологічного напрямку сучасної вітчизняної філософії, перш за все, у версії В. Г. Табачковського. Як «обрядовий жест думки», певна «жесторефлексія», сміх втілюється у «танцевально-сміхову терапію» («вставши вранці, врізати у самій сорочці в кімнаті трепака» – вслід за Миколою Гоголем пропонує нам, коли ми у відчаї, Віталій Табачковський (Див.: [8, с. 202]) . Проте з самим танцем ми повинні бути обережними, попереджає нас відомий чеський письменник М. Кундера у вже загаданій «Книзі сміху та забуття» (Див: [3, с. 116]). Він вказує на могутню силу «кола» – народного танця, який зачаровує і захоплює людину у міцні обійми тоталітарної єдності і тотальної віри у фальшиво-серйозні цінності та ідеали. Але сміх у такому танці знаходиться за «колом», так само як і свобода. Тому так важливе це «танцювально – сміхове» поєднання, саме воно є антропорятівним. У сміховій настанові ми також повертаємося до досвіду єдності мови та «язика», який був добре знайомий у дитинстві: «показати язика» тому, що ми не

сприймаємо. Чим не альтернатива плачу та прокльонам, теж своєрідним жестам?

«Філософія сміху» В. Табачковського – це антропорятівна і оптимістична світоглядно-емоційна настанова для усіх «Ното», а також ще одна – спеціально для таких «Ното», якими є філософи: настанова на можливість «щопліднішої взаємодії «когітальної» та «ріретальної» (від «rire» – сміятися) здатностей людини» [8, с. 212]. Чи справді можливо створення такого «когітально-реретального» простору? Маємо надію, що так, хоча б на сторінках «Докси» та на конференціях «Природа сміху», які, «таки да» будуть у кожному квітні проходити в Одесі.

Примітки

1. Це не єдиний випадок в історії «сміхових» «Докс», коли стаття філософа, що в них опублікована, потім стає частиною монографії і «працює» вже в іншому смисловому контексті, розгортаючи свій невичерпаний потенціал. Йдеться, наприклад, про есе «Феномен прикол» Віктора Ароновича Малахова, яким він відгукнувся на запрошення прийняти участь у конференції «Природа сміху» в тому ж 2003 році [6]. Це есе увійшов потім у книгу В. А. Малахова «Уязвимость любви» (Див.: [5]). Під час презентації видання у Києво-Могілянській Академії філософ пообіцяв, що він буде продовжувати розвивати «сміхову» тему, у тому числі, на сторінках «Докси». Маємо підставу піймати його на слові.

2. Ми розуміємо умовність віднесення тих чи інших сучасних вітчизняних філософів до певних шкіл та напрямків. Дискусії навколо цього розмежування течій, шкіл та напрямків ще точаться (Див., наприклад: [2, 12]).

3. Таке термінологічне сполучення застосовується у працях представників вітчизняної «світоглядно-антропологічної школи» – до такого визначення «світоглядної» школи з додатком «антропологічності» також вдаються дослідники.

4. Цікаво, що в підрозділі «Онтологічні передумови сміху» Табачковський частіше, ніж будь-де, застосовує слово Ното – саме

воно фіксує онтологічний рівень розгляду людини у її «родовій всезагальності». «Родову всезагальність» тут треба розуміти не в якомусь природному сенсі, а як певний комплекс онтологічно-антропологічних засад «людського способу буття».

5. „Філософсько-антропологічні студії-2008” були присвячені пам’яті самого В. Г. Табачковського (Див. : [11]).

Література

Голубович И. В. Смех на границе субуниверсумов реальности: опыт осмысления феноменологической социологии А. Щюца // Докса: Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 2. Про природу сміху. – Одеса: ООО Студія «Негоціант», 2002. – С. 87–92.

Гусев В. Ув’язнена філософія: діамат та істмат червоний позитивізм та червоний екзистенціалізм // Філософська думка: Феномен радянської філософії. – 2009. – № 3. – С. 16 - 20.

Кундера М. Книга смеха и забвения: Роман / Пер с чеш. Н. Шульгиной. – СПб. : Азбука-классика, 2004.

Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / В. Табачковський, А. Дондюк, Г. Шалашенко та ін. – К. : Наукова думка, 2004.

Малахов В. А. Уязвимость любви. – К. : Дух і Літера, 2005.

Малахов В. А. «Феномен прикол» // Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 3. Гносеологічні й антропологічні виміри сміху. – Одеса: ООО Студія “Негоціант”, 2003. – С. 179-186.

Табачковський В. Г. «Лабіринти свободи» у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Т. В. Лютий та ін. – К. : Наукова думка, 2005.

Табачковський В. Г. Полісутнісне Ното: філософсько-мистецька думка в пошуках „неевклидової рефлексивності”. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2005.

Табачковський В. Г. Сміх як антропорятівний чинник та як особлива форма критичної рефлексії // Докса. Збірник наук.праць з філософії та філології. Вип. 3. Гносеологічні й антропологічні виміри сміху. – Одеса: ООО Студія “Негоціант”, 2003. – С. 139 – 148.

Табачковський В. Г. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістедесятників). – К. : Вид. ПАРАПАН, 2002. – 300 с.

Філософська антропологія та сучасність (пам’яті В. Г. Табачковського) // Філософсько-антропологічні студії’2008. – К. : Стилос, 2008.

Філософський енциклопедичний словник. Загал. ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002.

Стаття І. В. Голубович, І. Г. Нікіфорової опублікована в журналі: Докса. Збірка робіт з філософії та філології / Ред. Н. А. Іванова-Георгієвська, В. Л. Левченко. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. – Вип. 16. – С. 30-39.

Навчальне видання

Голубович Інна Володимирівна
Левченко Віктор Леонідович
Петриківська Олена Сергіївна

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з вибіркового курсу для здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності 033 «Філософія»

В авторській редакції

Підп. до друку 17.03.2021. Формат 60x84/16
Умов.-друк.арк. 4,77. Тираж 20 пр.
Зам. № 2228.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12
Тел.: (048)723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua